

تحلیلی بر روند نرخ موثر داخلی ارز در ایران

دکتر خدیجه نصراللهی*

تاریخ دریافت ۸۳/۱/۳۱ تاریخ تصویب ۸۳/۳/۱۶

چکیده

گرچه نرخ واقعی داخلی ارز - دو کالایی از لحاظ نظری به شکل نسبت قیمت کالاهای قابل مبادله به غیرقابل مبادله قابل تعریف است (به منظور تعیین درجه رقابت پذیری این دو بخش) اما در عمل اندازه‌گیری صحیح آن در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران مشکل است. معمولاً اطلاعات لازم برای محاسبه شاخص‌های پایه مخارجی نرخ واقعی داخلی ارز - دو کالایی در قالب آمار سالانه قابل دسترس است ولی آمار غیرتجمعی GDP برحسب ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی، مورد نیاز برای محاسبه شاخص‌های پایه تولیدی در اغلب کشورها قابل دسترس نیست. از اینرو در محاسبه شاخص‌های پایه تولیدی نرخ واقعی داخلی ارز از روش‌های جایگزین استفاده می‌شود. در این صورت شاخص‌های پایه تولیدی و مخارج نرخ واقعی داخلی ارز - دو کالایی در کشورهای در حال توسعه ممکن است به طور معنی‌داری نسبت به یکدیگر واگرا باشند. برای کشورهایی که اطلاعات مربوط به GDP برحسب بخش‌های اقتصادی در دسترس است، محاسبه شاخص‌های پایه تولیدی به عنوان یک معیار کنترل نمونه‌های پایه مخارجی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

با توجه به تأثیر متفاوت عوامل مختلف بر نرخ داخلی و خارجی ارز، این سؤال مطرح می‌شود که از بین انواع مختلف نرخ‌های واقعی ارز، اندازه‌گیری کدامیک به شکل صحیح‌تر امکان پذیر بوده و کدامیک برای ایران مناسب‌تر است؟

طبقه‌بندی JEL: O24 ، F31 .

کلیدواژه: نرخ موثر داخلی ارز، قانون قیمت واحد، رقابت پذیری داخلی و خارجی

۱- مقدمه

در حالیکه نرخ واقعی خارجی ارز، سطوح قیمت نسبی داخلی و خارجی را به یک پول مشترک اندازه‌گیری می‌کند. نرخ واقعی داخلی ارز، قیمت نسبی بین دو گروه مختلف کالاهای داخلی (قابل مبادله و غیرقابل مبادله)^۱ را مشخص می‌نماید. صاحب‌نظران کشورهای صنعتی در مطالعات تجربی خود نرخ واقعی خارجی ارز را مورد استفاده قرار داده‌اند. اما در مورد کشورهای در حال توسعه، گرچه بخش قابل توجهی از مطالعات تجربی با استفاده از معیارهای نرخ واقعی خارجی ارز (به دلیل قابل دسترس‌تر بودن اطلاعات مربوط به این نوع شاخص‌ها) انجام گرفته، ولی در تحلیل‌های نظری استفاده از نرخ واقعی داخلی ارز ترجیح داده می‌شود.^۲

در تحلیل‌های کلان، نرخ واقعی داخلی ارز ممکن است مبتنی بر الگوهای دو کالایی، سه کالایی یا چند کالایی باشد. اولین مفهوم نرخ واقعی داخلی ارز بر اساس الگوهای دو کالایی بر مبنای فرض ثابت بودن رابطه مبادله بین کالاهای صادراتی و وارداتی بوده است، به‌طوری‌که این دو به شکل یک کالای واحد در بخش قابل مبادله در نظر گرفته می‌شود. نتیجتاً، این نوع الگوها برای تجزیه و تحلیل اثرات تغییر رابطه مبادله خارجی که اغلب از عوامل مهم و تعیین‌کننده نوسانات نرخ ارز در کشورهای در حال توسعه‌اند، مفید نیست.

الگوهای اخیر سه کالایی کاربردی، برخورد صریح با نوسانات رابطه مبادله را البته به قیمت تحلیل پیچیده‌تر نرخ واقعی داخلی ارز امکان‌پذیر نموده است. به همین دلیل برای انعکاس تغییرات رابطه مبادله در تحلیل‌های نظری، لازم است حداقل بین سه نوع کالای وارداتی، صادراتی و غیرقابل مبادله و دو مفهوم نرخ واقعی ارز (یکی برای کالاهای وارداتی و دیگری برای کالاهای صادراتی) تفکیک قایل شد. در این صورت دیگر یک معیار واحد برای اندازه‌گیری نرخ واقعی داخلی

1- Tradeable and Nontradeable Goods.

۲- به کلارک و همکاران (۱۹۹۴)، ویلیامسون (۱۹۹۴)، استین، آلن و همکاران (۱۹۹۵) و ورنالویس و درایور (۱۹۹۸) مراجعه کنید.

ارز وجود ندارد و محقق باید شاخص مورد نظر خود در تحلیل را مشخص نماید (معیارهای چندگانه نرخ واقعی ارز یا یک شاخص متوسط از آنها). علی رغم گسترش مناسب مفهوم نرخ واقعی داخلی ارز از بعد نظری، محاسبات تجربی نسخه‌های مختلف نرخ واقعی داخلی ارز چه از نظر مفهومی و چه از جنبه عملی با مشکلاتی مواجه است. از لحاظ نظری نرخ واقعی داخلی ارز را باید با استفاده از شاخص‌های مناسب قیمت‌های داخلی کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله اندازه‌گیری کرد، این در حالی است که ترکیب کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله خود به سطح نرخ واقعی ارز بستگی دارد. علاوه بر این عملاً آمار و اطلاعات قیمتی فقط برای صادرات، واردات و کالاهای تولید شده در داخل و نه کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله در دسترس است.^۱ همچنین در مطالعات محدود تجربی مربوط به چگونگی محاسبه مستقیم نرخ واقعی داخلی ارز، روش‌های مورد استفاده چندان مستدل نیست.

به دلیل مشکلات مفهومی و تجربی اندازه‌گیری نرخ واقعی داخلی ارز اغلب، معیارهای نرخ واقعی خارجی ارز به عنوان متغیرهای مجازی جایگزین برای نرخ واقعی داخلی ارز به کار گرفته می‌شود. اگر چه معیار نرخ واقعی خارجی ارز به طور گسترده در کشورهای صنعتی مورد استفاده قرار می‌گیرد اما برای کشورهای در حال توسعه نیز قابل بهره‌برداری است. بنابراین برای مقاصد تحلیلی، درک چگونگی ارتباط نوسانات نرخ واقعی داخلی و خارجی ارز (یعنی تعیین همسویی و واگرایی آنها) مفید است.

در این مقاله سه هدف مختلف دنبال می‌شود:

- الف - مروری بر تعاریف مختلف نرخ واقعی داخلی ارز و فراهم نمودن زمین‌هاندازه‌گیری تجربی این مفاهیم برای ایران.
- ب - ارزیابی رفتار و آزمون عملی شاخص‌های مختلف نرخ واقعی داخلی ارز

۱- برای مثال به دیواراجین، لویس و روبینسون (۱۹۹۳)، ادواردز (۱۹۸۹ و ۱۹۹۴)، و البلدوی (۱۹۹۴) مراجعه کنید.

در ایران.

ج - تحلیل روابط متقابل بین معیارهای مختلف و متغیرهای مجازی جایگزین نرخ‌های واقعی ارز داخلی و خارجی از لحاظ نظری و تجربی در ایران.

۲- قانون قیمت واحد و رقابت‌پذیری داخلی در مقابل خارجی

نرخ‌های واقعی داخلی و خارجی ارز به عنوان شاخص‌های تعیین درجه رقابت‌پذیری یک کشور مورد استفاده قرار می‌گیرند.^۱ از این رو تشخیص رابطه بین رقابت‌پذیری، کارایی و نرخ ارز بسیار مهم است. اما این که چه قیمتی رقابتی است و چگونه قیمت‌ها از طریق تجارت بین‌الملل به برابری می‌رسند به این امر بستگی دارد که آیا کالاها همگن و جانشین کامل (برای مثال مواد اولیه) هستند، یا کالاها غیرهمگن و جانشین ناقص (برای مثال بیشتر تولیدات صنعتی) می‌باشند. لازم به ذکر است که دو مفهوم متفاوت برای تعیین درجه رقابت‌پذیری داخلی و خارجی وجود دارد - که کاربرد هر یک از این مفاهیم به ماهیت کالاهای تجارت شده بستگی دارد.

نظریه‌های موجود درباره رقابت‌پذیری داخلی، با استفاده از نرخ واقعی ارز به عنوان یک شاخص مقدماتی به طرح این مسأله می‌پردازند که چه سطحی از نرخ واقعی داخلی ارز برای دستیابی به تعادل کالایی لازم است. بنابراین تحلیل رقابت‌پذیری داخلی به تراز اقتصادی در سطح کلان بستگی دارد. به علاوه نظریه‌های نرخ واقعی داخلی ارز مبتنی بر فرض تولید کالاهای همگن قابل مبادله توسط یک کشور و برقراری قانون قیمت واحد است.

در مقابل، رقابت‌پذیری خارجی اغلب به دو روش تا حدودی متفاوت تعریف می‌شود، در روش اول، اساس برقراری تعادل کلان بر حسب مبادله کالاهای ناهمگن است در صورتی که در روش دوم مبنا سهم بازار کالاهای قابل مبادله به شکل برقراری تعادل خرد است. در روش تعادل کلان، رقابت‌پذیری خارجی، بر اساس نرخ واقعی خارجی ارز تعیین می‌شود و بسته به مدل مورد استفاده، نرخ

واقعی رقابتی خارجی ارز، نرخ واقعی تعادلی ارز، و نرخ دستیابی به تعادل داخلی و خارجی پایدار در یک کشور مترادف هستند. در تحلیل تراز کلان، مدل برابری قدرت خرید مخارجی یا نرخ واقعی ارز مدل ماندل - فلمینگ^۱ نیز قابل استفاده است. بر اساس این روش، تنزل ارزش برابری نرخ واقعی ارز و افزایش رقابت پذیری معادل هم هستند. در این نوع تفسیر یک کشور زمانی بسیار رقابت پذیر است که نرخ واقعی ارز آن بیش از حد تنزل ارزش پیدا کند و پول ملی، کم ارزش گذاری شده باشد.

تعیین سهم بازار جهانی کالاهای همگن، روش دیگر ارزیابی میزان رقابت پذیری خارجی است. در این روش، هزینه نسبی تولید کالاهای قابل مبادله به پول خارجی بیانگر درجه رقابت پذیری است. پس هدف اصلی در این روش یافتن دقیق ترین معیار برای ارزیابی هزینه نسبی خواهد بود. این نوع تفسیر از رقابت پذیری (مثل هزینه منابع داخلی) به یک تفسیر خرد نزدیکتر است زیرا بر پایه رقابت پذیری بنگاه های خاص یا صنایع خاص شکل گرفته است.

شاخص های کلان نرخ واقعی ارز علی رغم این که منعکس کننده بسیاری از عوامل خرد مثل کیفیت، اعتماد، خدمات پس از فروش، زمان تحویل و ترتیبات مالی نیست، اما معیارهای مناسبی برای رقابت پذیری قیمتی هستند. افزایش هزینه ها یا قیمت ها بر حسب پول خارجی در بخش تجارت خارجی یک کشور نسبت به قیمت و هزینه های کشورهای رقیب، موجب از دست رفتن قدرت رقابت و سهم بازار و در نتیجه تخریب تراز تجاری آن کشور خواهد شد. بنابراین در اینجا باید با مفاهیم و روش های اندازه گیری نرخ واقعی داخلی ارز آشنا شد.

۱- در مدل ماندل - فلمینگ، نرخ واقعی خارجی ارز می تواند به عنوان معیاری از میزان رقابت پذیری در تولید کل کالاها (اعم از کالاهای قابل مبادله و کالاهای غیرقابل مبادله) باشد. در این مدل نرخ واقعی خارجی ارز، با استفاده از شاخص تعدیل کننده GDP (ارزش افزوده) یک کشور و سایر کشورها (نرخ واقعی ارز نسخه ماندل - فلمینگ (MFRER)) به پول خارجی توسط رابطه زیر قابل محاسبه است:

$$MFRER_{fc} = E_{fc} \cdot PGDP_d / PGDP_f$$

$PGDP_f$ و $PGDP_d$ به ترتیب شاخص های تعدیل کننده تولید ناخالص داخلی و خارجی می باشند. E_{fc} ارزش پول ملی به پول خارجی است.

۳- مفاهیم و اندازه‌گیری

از جنبه نظری، نرخ واقعی داخلی ارز- دو کالایی ($IRER_{TN}$) به پول ملی یک کشور در چارچوب الگوی دو بخشی سالتر و اسوان^۱ عموماً به صورت قیمت نسبی کالاهای قابل مبادله به کالاهای غیرقابل مبادله به شکل رابطه (۱) قابل تعریف است:

$$IRER_{TN} = P_{TD} / P_{ND} \quad (۱)$$

P_{ND} و P_{TD} به ترتیب شاخص قیمت کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله به پول ملی است. افزایش $IRER_{TN}$ به معنی تنزل ارزش برابری پول ملی است. یکی از جنبه‌های مبهم این مفهوم آن است که نرخ اسمی ارز به‌طور صریح وارد تعاریف اساسی نرخ واقعی داخلی ارز نمی‌شود. به هر حال نرخ اسمی ارز به‌طور ضمنی به عنوان یکی از عوامل تعیین کننده قیمت کالاهای قابل مبادله به پول داخلی در نظر گرفته می‌شود. اگر قانون قیمت واحد برای کالاهای قابل مبادله برقرار باشد، قیمت کالاهای قابل مبادله به پول داخلی توسط رابطه زیر مشخص می‌شود:

$$P_{TD} = E_{DC} \cdot P_{TF}(1+t) \quad (۲)$$

P_{TF} قیمت کالاهای قابل مبادله به پول خارجی (شامل هزینه‌های حمل و نقل منهای تعرفه) و t متوسط مالیات یکجا منهای نرخ تعرفه کالاهای قابل مبادله و E_{DC} نرخ ارز به پول ملی است. با جایگزینی رابطه (۲) در رابطه (۱)، خواهیم داشت:

$$IRER_{TN} = E_{DC} \cdot P_{TF}(1+t) / P_{ND} \quad (۳)$$

در این صورت بر خلاف تعاریف اساسی، نرخ واقعی داخلی ارز در این فرمول حاوی نرخ اسمی ارز نیز هست. این امر نتیجه فرض برقراری قانون قیمت واحد برای کالاهای قابل مبادله است. قانون قیمت واحد، کالاهایی را به عنوان کالاهای

۱- برای آشنایی بیشتر به سالتر (۱۹۵۹) و برونو (۱۹۷۶) مراجعه شود.

۲- t منعکس کننده سایر محدودیت‌های تجاری داخلی است.

قابل مبادله مشخص می‌کند که قیمت آنها به‌طور کامل توسط قیمت‌های بین‌المللی و نرخ اسمی ارز تعیین شود. در این نوع فرمول بندی سایر کالاها به‌طور ضمنی غیرقابل مبادله فرض می‌شوند. به این مفهوم که قیمت آنها توسط عواملی علاوه بر قیمت‌های بین‌المللی تعیین می‌شود. اگر به دلیل قیمت‌گذاری استراتژیک کالاهای قابل مبادله ناهمگن، قانون قیمت واحد برقرار نباشد یا به‌طور ناقص در بلند مدت برقرار باشد، نمی‌توان به سهولت نرخ واقعی داخلی ارز را به نرخ اسمی ارز و یا نرخ واقعی خارجی ارز ارتباط داد.

چون هدف اصلی از محاسبه نرخ واقعی داخلی ارز بررسی انگیزه‌های داخلی تولید و مصرف کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله است، باید اثر مالیات‌ها، یارانه‌ها و محدودیت‌های تجاری را نیز در محاسبات وارد نمود. مقایسه نرخ واقعی داخلی ارز (با و بدون مالیات) معیاری از میزان انحراف قیمت داخلی از قیمت‌های نسبی بین‌المللی با توجه به سیاست‌های تجاری و پولی یک کشور است. زمانی که یک کشور محدودیت‌های وارداتی را از طریق تعرفه‌های بالا و کنترل ارزی گسترده و سایر محدودیت‌های مقداری بر واردات تجربه می‌کند، احتمالاً نرخ‌های واقعی ارز (با و بدون مالیات) به‌طور قابل ملاحظه متفاوت هستند.

قیمت نسبی داخلی کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله که شاخصی از انگیزه‌های تولید و مصرف دو دسته کالای فوق است، نقش کلیدی در تعیین وضعیت حساب جاری تراز خارجی یک اقتصاد باز دارد. افزایش قیمت‌ها، تولید کالاهای قابل مبادله را نسبتاً سودآورتر می‌نماید و باعث انتقال منابع از بخش‌های غیرقابل مبادله و کاهش مصرف کالاهای قابل مبادله از طریق جایگزینی با کالاهای غیرقابل مبادله می‌شود (موجب هدایت منابع داخلی از تولید کالاهای غیرقابل مبادله به سمت کالاهای قابل مبادله و سوق مخارج داخلی از کالاهای قابل مبادله به غیرقابل مبادله می‌شود)، که هر دو موقعیت حساب جاری تراز خارجی یک کشور را بهبود می‌بخشد.

گرچه مفاهیم نظری نرخ واقعی داخلی ارز روشن است. ولی اندازه‌گیری‌های عملی به‌ویژه در یافتن نظیرهای مناسب تجربی برای شاخص‌های قیمت کالاهای

قابل مبادله و غیرقابل مبادله مشکل است.

۱-۳- مشکلات عملی تعیین کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله

تعریف نظری نرخ واقعی داخلی ارز بر مبنای تقسیم کالاها به قابل مبادله و غیرقابل مبادله است. اما چگونگی طبقه بندی کالاها به عنوان کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله در تعریف شاخص های قیمت جهت محاسبه نرخ واقعی داخلی ارز دارای اهمیت است. در اصل کالاهای قابل مبادله فقط شامل کالاهایی که در تجارت بین الملل به عنوان صادرات و واردات وارد می شوند، نیست بلکه شامل کالاهای قابل صدور و قابل ورود نیز می شود. بنابراین تجارت پذیری کیفیتی است که می تواند توسط بسیاری از کالاها با درجات متفاوت پذیرفته شود. به علاوه درجه و ماهیت تجارت پذیری به نرخ واقعی ارز نیز بستگی دارد، به عنوان مثال با تنزل ارزش برابری نرخ واقعی ارز، کالاهای بیشتری قابل صدور و کالاهای محدودتری قابل ورود خواهد بود. باید در نظر داشت که علی رغم وضعیت نرخ واقعی ارز در دنیای واقعی فقط تعداد محدودی از این کالاها به کلی غیرقابل مبادله هستند و شاخص مبتنی بر یک چنین تعداد محدودی از کالاها و خدمات نمی تواند عملاً مفید باشد.

از دیدگاه نظری، نرخ واقعی داخلی ارز باید با استفاده از شاخص مناسب قیمت های داخلی کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله محاسبه شود. اما عملاً در تهیه آمارهای قیمتی، بیشتر کشورها به طور صریح بین کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله یا حتی بین کالاهای تجاری و غیرتجاری تفکیک قائل نشده اند. اگر کالاهای صادراتی، مصرف داخلی نیز داشته باشد و در یک کشور جایگزین های نزدیک بعضی از کالاهای وارداتی تولید شود، صادرات و واردات می تواند بخش کوچکی از کل تولید و مصرف کالاهای قابل مبادله در نرخ های جاری ارز را منعکس کند. حتی ممکن است کالاهای صادراتی و وارداتی حاوی بخش کوچکی از کالاهای به طور بالقوه قابل مبادله نیز باشد که در حال حاضر با توجه به نرخ های جاری ارز مبادله نمی شوند.

به هر حال برای اندازه‌گیری نرخ واقعی داخلی ارز فقط قیمت‌های داخلی لازم است. از این رو نرخ بازار موازی، تجارت گزارش نشده و تغییر الگوهای تجاری که موجب پیچیدگی اندازه‌گیری نرخ واقعی خارجی ارز می‌شود، در اندازه‌گیری نرخ واقعی داخلی ارز مشکل ایجاد نمی‌کند؛ اگر چه می‌تواند منجر به اختلال در آمار مربوط به قیمت‌های داخلی شود. ملاحظات مربوط به انتخاب سال پایه به‌عنوان مبنایی برای محاسبه شاخص‌های نرخ واقعی داخلی ارز نیز از اهمیت خاصی برخوردار است.

به دلیل مشکلات واقعی تهیه آمارهای مربوط به کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله در بیشتر مطالعات تجربی یا از فرضیات ساده کننده مربوط به محاسبه مستقیم نرخ واقعی داخلی ارز و یا از یک متغیر مجازی جایگزین استفاده شده است. البته در مواقع لازم می‌توان از نرخ واقعی خارجی ارز نیز استفاده نمود (روش غیرمستقیم). دو روش برای محاسبه مستقیم نرخ واقعی داخلی ارز وجود دارد. در اولین روش (با استفاده از آمار مخارج حساب‌های ملی)، نسبت میانگین وزنی قیمت داخلی کالاهای صادر شده و وارد شده به قیمت کالاهای تولید شده و مصرف شده داخلی جایگزین نسبت بین قیمت کالاهای قابل مبادله به غیرقابل مبادله می‌شود. در روش دوم، به منظور محاسبه شاخص ضمنی تعدیل قیمت توسط ارزش افزوده به قیمت‌های جاری و ثابت، کالاهای تولیدی به دو دسته کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله طبقه‌بندی شده و نسبت ارزش افزوده به قیمت‌های جاری و ثابت هریک به عنوان شاخص قیمت مورد استفاده قرار می‌گیرد.

از لحاظ نظری قیمت کالاهای قابل مبادله می‌تواند به عنوان قیمت صادرات یا واردات محاسبه شود، بنابراین یکی از مشکلات مفهومی در روش فوق محاسبه مستقیم نسبت P_{TD} / P_{ND} است. نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی اصولاً مفهومی است که در آن صادرات و واردات به صورت یک کالای قابل مبادله در نظر گرفته شده و در این چارچوب به‌طور ضمنی فرض می‌شود قیمت نسبی صادرات و واردات ثابت است. به هر حال در عمل صادرات و واردات دو سبد از کالاهای

مختلف هستند که در صورت نوسان رابطه مبادله یک کشور قیمت آنها به طور متفاوت طی مسیر می‌کند.

راه حل معمول این مسأله، نادیده گرفتن تغییرات رابطه مبادله و در نظر گرفتن واردات و صادرات به عنوان یک کالای مرکب قابل مبادله است. در این حالت یک شاخص قیمت واحد برای کل تجارت به عنوان میانگین وزنی قیمت صادرات و واردات با توجه به سهم هر یک در کل تجارت محاسبه می‌شود. اما محاسبه شاخص قیمت کل تجارت به روش فوق را نمی‌توان به طور مستقیم به شاخص‌های قیمت موجود در حساب‌های ملی از جنبه تولید و یا از جنبه مصرف ارتباط داد. از بعد تقاضا (یا مخارج) در حساب‌های ملی کالاهای قابل مبادله، وارد در حالیکه از بعد عرضه (تولید یا ارزش افزوده) کالاهای قابل مبادله صادر می‌شوند. شاخص قیمت کل تجارت محاسبه شده به روش فوق و نرخ واقعی داخلی ارز حاصل از آن، میانگینی است که با قیمت‌های نسبی حاصل از حساب‌های ارزش افزوده یا مخارج هماهنگی کامل ندارد. این ناهماهنگی در چارچوب دو کالایی اجتناب ناپذیر است و برای اجتناب از آن باید چارچوب سه کالایی را انتخاب نمود، زیرا این چارچوب اجازه استفاده از شاخص‌های قیمت جداگانه واردات و صادرات و ارزیابی تغییرات رابطه مبادله را نیز می‌دهد.^۱

روش مستقیم دیگر برای محاسبه نرخ واقعی داخلی ارز توسط دیوارا جین، لوییس و روبینسون (۱۹۹۲)^۲ ارائه شده است. در این روش شاخص قیمت کل تجارت به شکل میانگین وزنی (هندسی) شاخص تعدیل به قیمت داخلی کالاهای صادراتی و وارداتی (با استفاده از آمار حساب‌های ملی) محاسبه می‌شود. شاخص تعدیل کالاهای تولید و مصرف شده در داخل یک کشور به عنوان باقیمانده صادرات از GDP یا از طریق جایگزین واردات در جذب استخراج می‌شود. آنگاه به سادگی نرخ واقعی داخلی ارز به عنوان نسبت شاخص قیمت برآورد شده کل تجارت (صادرات و واردات) و قیمت کالاهای داخلی محاسبه می‌شود.

۱- برای مثال به سجاستا (Sjaastad) (۱۹۹۸) مراجعه شود.

2- Devarajan , Loweis and Robinson (1993).

در حالی که ساده سازی فوق امکان استفاده از شاخص های قیمت موجود را به منظور تعیین قیمت کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله به راحتی فراهم می نماید، این شاخص نیز به دو علت سهم کمی برای کالاهای قابل مبادله در کل تولید قائل است. اولاً کالاهای قابل مبادله آنهایی نیستند که صادراتی یا وارداتی باشند، زمانی که بعضی از کالاها هم صادر و هم در داخل مصرف می شوند، تولید کالاهای قابل صدور بیشتر از کالاهای صادراتی است. همچنین اگر بعضی از کالاهای تولید شده در داخل، جایگزین نزدیک کالاهای وارداتی باشند، مصرف کالاهای قابل ورود بیش از کالاهای وارداتی است.

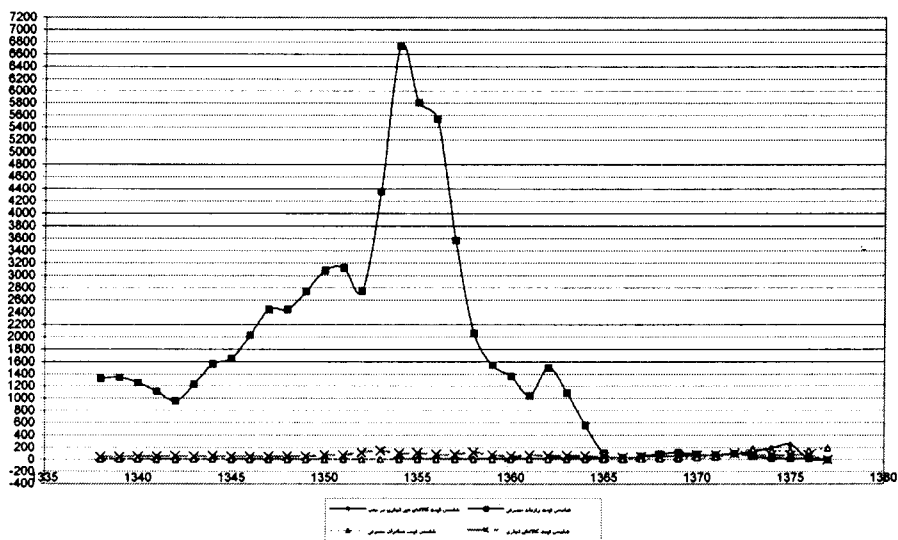
از این رو حتی در یک نرخ مشخص واقعی ارز، جمع صادرات و واردات کمتر از جمع کالاهای قابل صدور و قابل ورود است. در مواردی که برخی از کالاها ضمن مصرف داخلی بخش قابل توجهی از صادرات و واردات را هم تشکیل می دهند (مثل مواد غذایی اساسی از قبیل برنج) اهمیت نسبی کالاهای قابل مبادله در اقتصاد می تواند به طور معنی داری کم برآورد شود. ثانیاً کالاهای بالقوه قابل مبادله که ممکن است در نرخ جاری واقعی ارز به عنوان کالاهای غیرقابل مبادله در نظر گرفته شوند، در صورت تنزل ارزش برابری پول ملی بیشتر می شوند، در نتیجه کم نمایی بخش قابل مبادله ممکن است افزایش یابد.

نمودار (۱) و (الف-۱) به ترتیب شاخص تعدیل کالاهای قابل مبادله، صادرات مصرفی، واردات مصرفی و کالاهای داخلی، محاسبه شده به روش جذب و نرخ واقعی داخلی ارز برآورد شده برای ایران را طی دوره ۷۷-۱۳۳۸ نشان می دهد. در نمودار (۱)، شاخص قیمت کالاهای غیرقابل مبادله به روش جذب، از نسبت مابه التفاوت واردات مصرفی از مخارج مصرفی به قیمت جاری و ثابت به دست آمده است. به همین شیوه، شاخص قیمت واردات مصرفی از نسبت واردات مصرفی به قیمت جاری و ثابت به دست آمد (با این فرض ساده کننده که وزن شاخص قیمت واردات مصرفی در شاخص کل قیمت واردات متناسب با سهم واردات مصرفی در کل واردات است). به این ترتیب شاخص قیمت واردات مصرفی با

استفاده از رابطه زیر محاسبه شد:^۱

$$P_{MC} = P_M(1 - k_m) \quad (۴)$$

در رابطه فوق P_M , k_m و P_{MC} به ترتیب عبارتند از سهم واردات واسطه‌ای و سرمایه‌ای در کل واردات، شاخص کل قیمت واردات بر اساس آمار رسمی و شاخص قیمت واردات مصرفی. جهت محاسبه شاخص قیمت صادرات مصرفی، با این فرض که سهم صادرات مصرفی در کل صادرات متناسب با سهم صادرات غیرنفتی در کل صادرات است، حاصل ضرب نسبت صادرات به قیمت جاری و ثابت در ضریب فوق به عنوان شاخص قیمت صادرات مصرفی در نظر گرفته شد. به منظور محاسبه شاخص قیمت کالاهای قابل مبادله، میانگین موزونی از شاخص قیمت واردات و صادرات مصرفی (متناسب با سهم صادرات و واردات در کل تجارت ایران) به شکل $P_{mc}^{(1-\alpha)} P_{xc}^{\alpha}$ محاسبه شد.

نمودار ۱- شاخص قیمت کالاهای غیرتجاری، شاخص قیمت واردات مصرفی و شاخص قیمت

صادرات مصرفی به روش جذب برآورد شده ایران ۷۷-۱۳۳۸ / ۱۰۰ = ۱۳۷۲

منبع: سالنامه‌های آماری ایران، گزارشات سالیانه بانک مرکزی، پایگاه آماری PDS از انتشارات مرکز آمار ایران، پایگاه آماری IFS از انتشارات صندوق بین‌المللی پول و محاسبات تحقیق

۱- برای اطلاع از محاسبات عملی به ضمیمه مراجعه شود.

با توجه به نمودار (۱) ملاحظه می‌شود که شاخص قیمت واردات مصرفی تا اواسط دهه پنجاه یک روند افزایشی داشته و سپس (به ویژه پس از انقلاب) تا اواسط دهه شصت به جز یک اوج ناحیه‌ای در سال ۶۲ با شتاب رو به کاهش است و از سال ۶۵ به بعد این روند یکنواخت بوده است. به نظر می‌رسد عامل یکنواختی این شاخص از سال ۶۵ به بعد تخصیص ارز دولتی با نرخ ۷۰ ریال به تامین اینگونه نیازهای مصرفی باشد.

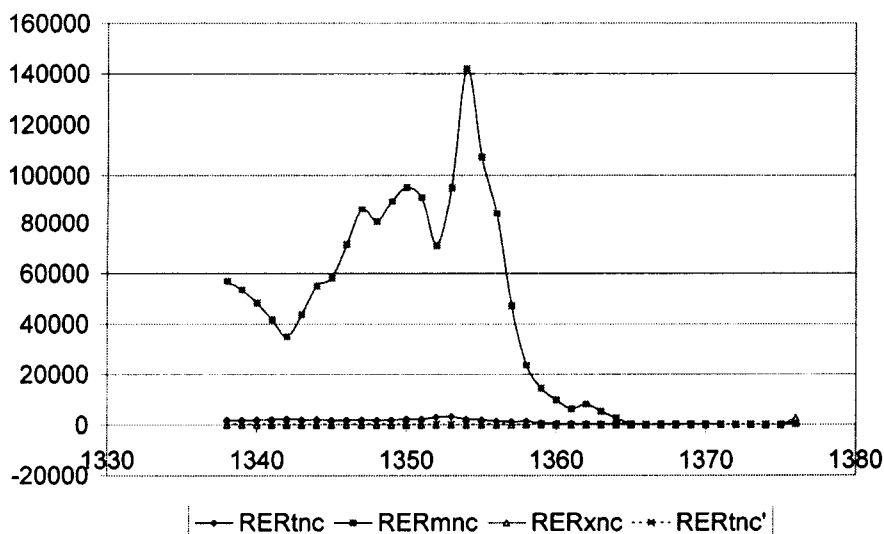
بررسی روند سایر شاخص‌ها منعکس کننده روند یکنواخت و سطح بسیار پایین آنها در طی سال‌های مورد بررسی است. سطح نازل این شاخص‌ها می‌تواند به سیاست‌های کنترل قیمت و ارزش‌گذاری بیش از اندازه پول ملی نسبت داده شود.

نرخ‌های واقعی داخلی ارز به دست آمده از این شاخص‌ها (به ریال) در نمودار (الف - ۱) نشان داده شده است. در این نمودار $RER_{tnc}(P_{tc}/P_{nc})$ نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی، $RER_{mnc}(P_{mc}/P_{nc})$ نرخ واقعی داخلی ارز واردات مصرفی، $RER_{xnc}(P_{xc}/P_{nc})$ نرخ واقعی داخلی ارز صادرات مصرفی و $RER_{tnc}' = RER_{xnc}^a RER_{tnc}^{(1-a)}$ نرخ واقعی داخلی ارز موزون است.^۱

در این نمودار با توجه به رفتار نرخ واقعی داخلی ارز واردات مصرفی مشخص می‌شود که تولیدات داخلی تا اواسط دهه پنجاه از قدرت رقابت بسیار بالایی در مقایسه با واردات مصرفی برخوردار بوده است، اما از آن پس قدرت رقابت کالاهای داخلی با یک روند شتابنده رو به کاهش نهاده، در سال ۶۵ این کاهش به اوج خود رسیده و از این سال به بعد در سطح بسیار نازلی تثبیت می‌شود. رفتار سه شاخص دیگر نیز منعکس کننده قدرت رقابت بسیار پایین صادرات مصرفی و کالاهای تجاری در اقتصاد ایران است. که علت این امر می‌تواند ارزش‌گذاری بیش از اندازه ریال و همچنین سیاست‌های تجاری ایران باشد، که از یک طرف موجب

۱- $P_{xc}, P_{mc}, P_{nc}, P_{tc}$ به ترتیب شاخص قیمت کالاهای قابل مبادله در جذب، شاخص قیمت کالاهای غیرقابل مبادله در جذب، شاخص قیمت واردات مصرفی، شاخص قیمت صادرات مصرفی است.

تشویق واردات و از طرف دیگر تنبیه صادرات (از طریق اخذ مالیات ضمنی) شده است.

نمودار ۱-الف- نرخ واقعی داخلی ارز واردات مصرفی، نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی، نرخ واقعی داخلی ارز صادرات مصرفی و نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی موزون به روش جذب برآورد شده ایران ۷۷-۱۳۳۸
 $100 = 1372$

منبع: سالنامه‌های آماری ایران، گزارشات سالیانه بانک مرکزی، پایگاه آماری PDS از انتشارات مرکز آمار ایران، پایگاه آماری IFS از انتشارات صندوق بین‌المللی پول و محاسبات تحقیق

در دومین روش برای برآورد مستقیم نرخ واقعی داخلی ارز در چارچوب دو کالایی، تولید داخلی به بخش‌های تولید کننده کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله تفکیک شده و آنگاه ارزش افزوده کالاهای قابل مبادله (غیرقابل مبادله) هم بر حسب قیمت‌های جاری و هم ثابت استخراج می‌شود، شاخص ضمنی تعدیل قیمت کالاهای قابل مبادله (P_{TD}) و غیرقابل مبادله (P_{ND}) نیز از طریق تقسیم ارزش افزوده به قیمت جاری به ارزش افزوده به قیمت ثابت آن بخش‌ها محاسبه می‌شود. در این صورت نرخ واقعی داخلی ارز برابر نسبت P_{TD}

به P_{ND} خواهد بود. این روش محاسبه نرخ واقعی داخلی ارز نیز از دو نظر دچار نارسایی است، نارسایی اول از طبقه بندی غیراستاندارد بخش‌های مختلف تولیدی به عنوان قابل مبادله و غیرقابل مبادله ناشی می‌شود و نارسایی دوم مربوط به تقسیمات محدود بخش‌های اقتصادی در جریان گردآوری آمار GDP به روش ارزش افزوده در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران است. به عبارت دیگر آمار ارزش افزوده به صورت تفصیلی و بر حسب کالا در کشورهای در حال توسعه قابل دسترس نیست.

روش‌های پایه تولیدی نیازمند معیارهای عملی طبقه بندی بخش‌های مختلف تولید داخلی به کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله است. یکی از این معیارها مبتنی بر این نظریه اقتصادی است که یک بخش را زمانی می‌توان به عنوان تولید کننده کالاهای قابل مبادله در نظر گرفت که از قانون قیمت واحد پیروی کند. لازمه برقراری این قانون برابری تغییرات قیمت داخلی یک کالا با تغییرات قیمت خارجی همان کالا (تعدیل شده نسبت به تغییرات نرخ ارز) است (به رابطه (۲) مراجعه کنید). در معنای وسیعتر این قانون نیازمند وجود جایگزینی کافی و سوداگری کالایی در ارتباط با یک کالای مشخص است (با در نظر گرفتن تعرفه‌ها، حمل و نقل، بیمه و.....). مطالعات انجام شده در این زمینه نشان می‌دهد که بر مبنای این معیار تعداد بخش‌های تولیدی محدودی تأمین کننده چنین شرایطی (حتی در سطح بسیار خرد) هستند.^۱

در مورد ایران به دلیل گویا نبودن نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی به روش مخارج (جذب)، نرخ‌های واقعی داخلی ارز پایه تولیدی نیز مورد محاسبه و مقایسه قرار گرفت. به منظور محاسبه شاخص تعدیل کننده کالاهای نهایی داخلی (P_{N1})، صادرات از GDP به اضافه نهاده‌های وارداتی به قیمت جاری کسر و به همین مقادیر به قیمت ثابت تقسیم شد. شاخص قیمت صادرات و واردات نیز از نسبت کل صادرات و واردات به قیمت جاری و ثابت به دست آمد. سپس نرخ

۱- برای بحث بیشتر راجع به این مطالعات به آفیسر و گلداستین (۱۹۹۶) مراجعه کنید.

واقعی داخلی ارز دو کالایی به دو روش محاسبه شد، در روش اول با استفاده از قیمت کالاهای قابل مبادله از طریق محاسبه میانگین وزنی شاخص قیمت صادرات و واردات (متناسب با سهم آنها در تجارت) و در روش دوم از طریق محاسبه نرخ واقعی ارز صادراتی و وارداتی و محاسبه میانگین وزنی آنها محاسبه شد.

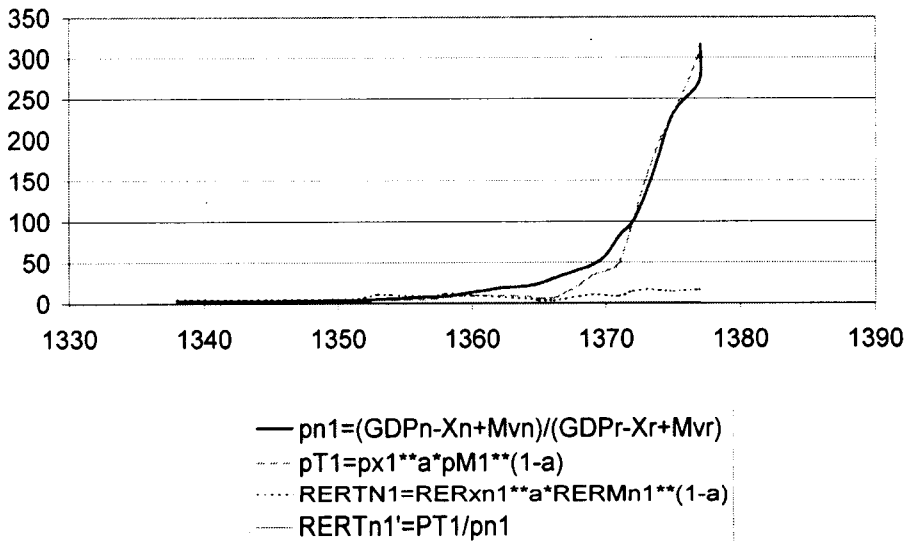
نمودار ۲، نشان دهنده شاخص تعدیل کننده کالاهای نهایی داخلی، شاخص تعدیل کننده کالاهای قابل مبادله (به صورت میانگین موزون شاخص قیمت صادرات و واردات متناسب با سهم آنها در کل تجارت)، نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی پایه تولیدی و نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی موزون (میانگین وزنی نرخ واقعی داخلی ارز وارداتی و صادراتی متناسب با وزن آنها در کل تجارت) است. در این نمودار، حرکت به سمت بالا نشان دهنده کاهش ارزش برابری ریال است.

در این نمودار، شاخص تعدیل کالاهای نهایی داخلی، از نسبت ارزش کالاهای تولید و مصرف شده داخلی و سرمایه‌گذاری به قیمت‌های جاری به قیمت‌های ثابت به دست آمده است. شاخص تعدیل کالاهای نهایی کل تجارت نیز با استفاده از نسبت کل تجارت (صادرات به اضافه واردات و خدمات غیرعاملی) به قیمت‌های جاری و قیمت‌های ثابت محاسبه شده است.

بررسی نمودار فوق موید این حقیقت است که از این بعد نیز نرخ واقعی داخلی ارز در ایران بسیار پایین و قدرت رقابت کالاهای قابل مبادله در مقابل کالاهای غیرقابل مبادله در ایران بسیار ناچیز است. از جمله عوامل این امر می‌توان به انواع دخالت‌های دولت در ارتباط با کالاهای قابل مبادله به ویژه از طریق وضع تعرفه و سهمیه بندی اشاره کرد.^۱ همچنین ملاحظه می‌شود زمانی که نرخ واقعی داخلی ارز به صورت نسبت قیمت کالاهای قابل مبادله به غیرقابل مبادله محاسبه شده این نرخ تقریباً نزدیک خط محور حرکت می‌کند و دارای نوسانات کمی است در

۱- در اینجا چون قیمت کالاهای تجاری از شاخص حاصل از نسبت ارزش صادرات و واردات به قیمت ثابت و جاری است. طبعاً ارزش صادرات و واردات در بردارنده اثر مربوط به کلیه سیاست‌های بخش تجارت خارجی ایران نیز هست.

حالی که زمانی که نرخ واقعی ارز به صورت میانگین وزنی نرخ واقعی صادرات و واردات محاسبه می‌شود، این نرخ اندکی بهبود یافته و نوسانات آن افزایش می‌یابد. این نتیجه موید خنثی شدن نوسانات رابطه مبادله در شاخص‌های واحد قیمت کالاهای قابل مبادله است.

نمودار ۲- شاخص‌های تعدیل قیمت پایه تولیدی کل تجارت، کالاهای داخلی و نرخ واقعی داخلی ارز برآورد شده ایران ۷۷-۱۳۳۸ (۱۳۷۲=۱۰۰)

منبع: سالنامه‌های آماری ایران، گزارشات سالیانه بانک مرکزی، پایگاه آماری PDS از انتشارات مرکز آمار ایران، پایگاه آماری IFS از انتشارات صندوق بین‌المللی پول و محاسبات تحقیق

یکی دیگر از معیارهای به کار گرفته شده در ادبیات موجود درجه مشارکت هر یک از بخش‌های اقتصادی در تجارت خارجی است. برای مثال دوگراوی، گیوانینی و ولف (۱۹۹۴) در مطالعه‌ای برای ۱۴ کشور صنعتی عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) بخش قابل مبادله را بخشی که بیش از ۱۰٪ کل تولید آن به ۱۴ کشور صادر می‌شود، تعریف کرده‌اند. این تعریف هنوز

توسط محققان برای کشورهای صنعتی مورد استفاده قرار می‌گیرد.^۱ براساس این معیار بخش‌های کشاورزی، معدن، صنعت و حمل و نقل به عنوان بخش‌های قابل مبادله و سایر بخش‌ها به عنوان غیرقابل مبادله طبقه بندی شده‌اند. البته این طبقه بندی برای یکنواخت نمودن تغییرات تا ۱۰٪ در لایه‌های تغییر، اریب دار است. سایر محققان به طور صریح معیاری را برای تعریف "قابل مبادله" ارائه نکرده و تقسیم بندی خود را بر مبنای وسعت مشارکت بالفعل و بالقوه در تجارت جهانی، طرح نموده‌اند. برای مثال گلداستین و آفیسر (۱۹۷۹)^۲ بخش‌های کشاورزی و فعالیت‌های مرتبط، معدن و استخراج و تولید صنعتی در کشورهای صنعتی را به عنوان بخش‌های قابل مبادله مشخص نموده‌اند. همچنین ویک‌هام (۱۹۹۲)^۳ در جریان محاسبه نرخ واقعی داخلی ارز برای کشورهای در حال توسعه کلمبیا و کنیا، بخش‌های کشاورزی، معدن و تولیدات صنعتی را جزء بخش‌های قابل مبادله طبقه بندی نمود. کانزونری، کومبی و دیبا (۱۹۹۶)^۴ در مطالعه‌ای برای ۱۲ کشور عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OBCD) بخش‌های کشاورزی، جنگل داری و ماهیگیری را به عنوان بخش‌های قابل مبادله در نظر گرفته‌اند. ملاحظه می‌شود که در تفکیک بخش‌های قابل مبادله و غیرقابل مبادله اتفاق نظر عمومی وجود ندارد. در عمل بخش‌هایی که نسبت‌های صادرات و واردات به تولید داخلی آنها هر دو صفر باشد، عموماً به عنوان بخش غیرقابل مبادله در نظر گرفته می‌شوند.

برای تقسیم عملی بخش‌های مختلف تولیدی به قابل مبادله و غیرقابل مبادله لازم است آمار تولید به قیمت جاری و قیمت ثابت در یک سطح غیرتجمعی قابل قبول در اختیار باشد. چنین اطلاعاتی معمولاً در کشورهای جهان سوم قابل دسترس نبوده و یا در تعداد بخش‌های محدودی جمع بندی

۱- برای مثال به چین و جانستون (Chinn And Jonston) مراجعه شود.

2- Goldstein and Officer.

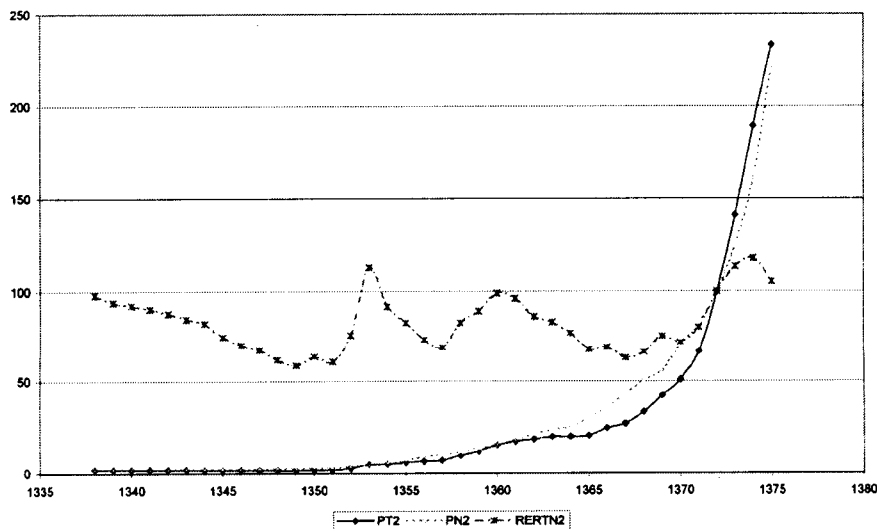
3- Wickham.

4- Canzoneri, Cumby and Diba.

شده است. در این وضعیت بخش‌های تولید کننده کالاهای قابل مبادله بدون تردید بعضی از انواع کالاهای غیرقابل مبادله را در خود مستتر دارند و بالعکس. بنابراین اغلب تقسیم بندی معنی‌دار یک بخش به قابل مبادله و غیرقابل مبادله امکان‌پذیر نیست.

به منظور محاسبه نرخ واقعی داخلی ارز به روش فوق در ایران، با توجه به این که بخش کشاورزی کماکان سهم عمده‌ای در صادرات غیرنفتی دارد، بخش صنعت و معدن یک رقیب اصلی در جایگزینی واردات است و بخش نفت نیز سهم عمده‌ای در صادرات ایران به طور کلی دارد، نسبت حاصل جمع ارزش افزوده این بخش‌ها به قیمت ثابت و جاری به عنوان شاخص قیمت کالاهای قابل مبادله (P_{T2}) نسبت ارزش افزوده بخش ساختمان، آب، برق و خدمات تخصصی داخلی به قیمت جاری و ثابت شاخص قیمت کالاهای غیرقابل مبادله (P_{N2}) در نظر گرفته شد، سپس نرخ واقعی داخلی ارز برای ایران از نسبت P_{T2} / P_{N2} به دست آمد. در این حالت حرکت به سمت بالا منعکس کننده کاهش ارزش برابری آن است.

نمودار (الف - ۲) منعکس کننده شاخص قیمت بخش‌های تجاری (P_{T2})، بخش‌های غیرتجاری (P_{N2}) و نرخ واقعی داخلی ارز ایران (RER_{TN2}) محاسبه شده همانگونه که ملاحظه می‌شود شاخص قیمت کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله در ایران به طور نمایی در حال افزایش است. اما نرخ واقعی داخلی ارز حاصل از این شاخص‌ها بیانگر مطلب دیگری است. به این ترتیب که تا اوائل دهه پنجاه این نرخ با کاهش ارزش رو به رو بوده، بدین مفهوم که گرچه ما دوره را با قدرت رقابت خوب شروع کردیم اما به تدریج این قدرت رقابت به تحلیل رفته تا سال ۱۳۵۳ که پس از یک افزایش شتابنده مجدداً در سال ۱۳۵۴ روند کاهشی خود را تا سال ۱۳۵۸ ادامه می‌دهد، از این سال تا اوائل دهه شصت روند افزایشی است اما از سال ۱۳۶۲ تا سال ۱۳۶۸ مجدداً روند کاهشی شده است. پس از یک بهبود نسبی تا سال ۷۲ مجدداً از این سال به بعد تخریب شده و کاهش می‌یابد.

نمودار الف-۲- برآورد بر پایه تولید شاخص‌های تعدیل ارزش افزوده کالاهای قابل مبادله، کالاهای غیرقابل مبادله و نرخ واقعی داخلی ارز - دو کالایی ایران ۷۷-۱۳۳۸ (۱۰۰=۱۳۷۲)

منبع: سالنامه‌های آماری ایران، گزارش‌های سالیانه بانک مرکزی، پایگاه آماری PDS از انتشارات مرکز آمار ایران، پایگاه آماری IFS از انتشارات صندوق بین‌المللی پول و محاسبات تحقیق

در این محاسبات، بخش‌های تجاری شامل صادرات کشاورزی، نفت و معدن، صنایع کشاورزی، سایر صنایع و تجارت خارجی است. در حساب‌های ملی ایران بخشی از تولیدات صنعتی در صنایع کشاورزی و بخشی از آن در سایر صنایع لحاظ شده است. بخش‌های غیرتجاری شامل انرژی، ساختمان، حمل و نقل، خدمات، تجارت داخلی، و خدمات عمومی است.

۲-۳- رابطه بین نرخ واقعی خارجی و داخلی ارز

استفاده از شاخص‌های مختلف قیمت در محاسبه نرخ واقعی داخلی و خارجی می‌تواند باعث رفتار کاملاً متفاوت آنها شود.^۱ با توجه به این‌که، نرخ واقعی خارجی ارز با استفاده از سطوح کلی قیمت محاسبه می‌شود و نرخ واقعی داخلی ارز قیمت

۱- به منظور بحث بیشتر راجع به این موضوع به (Gordon (1994 مراجعه کنید.

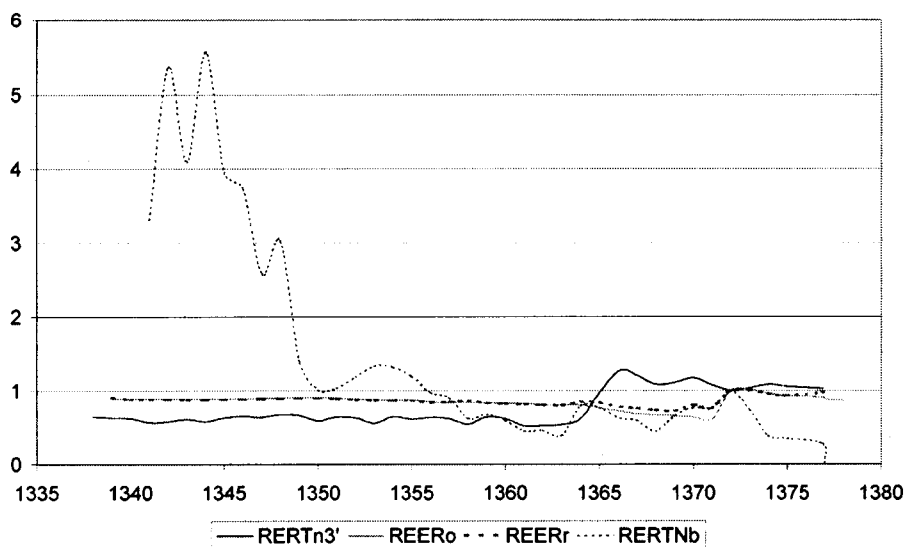
نسبی کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله داخلی است و قیمت کالاهای قابل مبادله به‌ویژه صادرات در یک کشور در حال توسعه تولید کننده کالای اولیه در مقایسه با قیمت کالاهای غیرقابل مبادله تمایل به بی ثباتی و ناپایداری بیشتری دارد و همچنین سطح عمومی قیمت‌ها در بر گیرنده کالاهای قابل مبادله و غیرقابل مبادله نیز در مقایسه با قیمت کالاهای غیرقابل مبادله تمایل به بی ثباتی و ناپایداری کمتری دارد، از اینرو نرخ واقعی داخلی ارز یک کشور در مقایسه با نرخ واقعی خارجی آن بی ثبات تر و ناپایدار تر است.

اختلاف اولیه نرخ واقعی داخلی و خارجی ارز ناشی از بی ثباتی قیمت کالاهای قابل مبادله است که موجب نوسانات بیشتر هر معیاری از نرخ واقعی داخلی ارز در مقایسه با نرخ واقعی خارجی ارز می‌شود. همچنین اختلاف در نوسانات قیمت کالاهای داخلی و سطح کلی قیمت‌ها نیز موجب واگرایی معیارهای مختلف نرخ واقعی داخلی ارز می‌شود. رشد کارایی و تغییرات نرخ واقعی داخلی ارز کشورهای خارجی نیز می‌تواند از طریق اثر بالاسا - ساموئلسون بر رابطه بین نرخ واقعی داخلی و خارجی ارز تأثیر بگذارد.^۱

نمودار (۳) نکته فوق را روشن می‌کند. در این نمودار، نرخ واقعی خارجی با استفاده از CPI ها، و وزن‌های کشوری، محاسبه شده است. نرخ واقعی داخلی ارز کل تجارت به قیمت‌های داخلی حاوی مالیات به شکل شرح داده شده در نمودار (۲-۲) مورد استفاده قرار گرفت، برای محاسبه نرخ واقعی داخلی کل تجارت بدون مالیات به پول ملی، ابتدا از طریق تقسیم ارزش سیف واردات (میلیون دلار) به وزن واردات (هزار تن) متغیر مجازی قیمت مرزی واردات به دلار به دست آمد، برای محاسبه قیمت مرزی صادرات نیز ارزش فوب صادرات (میلیون دلار) به وزن صادرات (هزار تن) تقسیم شد سپس میانگین موزون هندسی قیمت کالاهای قابل به صورت $P_t = P_m^\alpha P_x^{(1-\alpha)}$ محاسبه شد. به شکلی که P_t ، P_m و P_x به ترتیب قیمت مرزی کالاهای قابل مبادله، قیمت مرزی صادرات و واردات به دلار

۱- تجربه کشورهای صنعتی منعکس کننده این موضوع است.

است. در مرحله بعد Pt b در نرخ رسمی دلار به ریال ضرب شد و برای محاسبه شاخص قیمت کالاهای قابل مبادله به قیمت مرزی، این متغیر به قیمت مرزی کالاهای قابل مبادله در سال ۷۲ تقسیم و در عدد ۱۰۰ ضرب شد. در پایان برای استخراج RERTNb، شاخص قیمت کالاهای قابل مبادله به قیمت‌های مرزی به شاخص قیمت کالاهای غیرقابل مبادله تقسیم گردید. حرکت به سمت بالا منعکس کننده کاهش ارزش برابری است.

نمودار ۳- نرخ واقعی خارجی ارز (REER) به نرخ‌های ارز رسمی REERo، نرخ پرداختیهای ارزی REERPA و نرخ واقعی داخلی ارز کل تجارت به قیمت‌های داخلی حاوی مالیات RER TN3 و بدون مالیات REERNB محاسبه شده به نسبت قیمت کالاهای داخلی ۷۷-۱۳۳۸ (۱۳۷۲ = ۱۰۰)

منبع: سالنامه‌های آماری ایران، گزارشات سالیانه بانک مرکزی، پایگاه آماری PDS از انتشارات مرکز آمار ایران، پایگاه آماری IFS از انتشارات صندوق بین‌المللی پول و محاسبات تحقیق

همانگونه که ملاحظه می‌شود نرخ واقعی داخلی ارز ایران هم بر حسب قیمت نسبی کالاهای غیرقابل مبادله و هم بر حسب سطح کلی قیمت داخلی در مقایسه با نرخ واقعی خارجی ارز بر پایه برابری قدرت خرید از نوسانات بیشتری برخوردار

است. در نمودار فوق، $REER_0$ نرخ واقعی خارجی ارز به نرخ‌های ارز رسمی، $REER_{PA}$ نرخ واقعی خارجی پرداخت‌های ارزی، RER_{TN3} ، نرخ واقعی داخلی ارز کل تجارت به قیمت‌های داخلی حاوی مالیات و RER_{NB} ، نرخ واقعی داخلی ارز کل تجارت به قیمت‌های داخلی بدون مالیات است. همانگونه که مشاهده می‌شود نرخ واقعی داخلی بدون مالیات تا قبل از دهه شصت در ایران بیشترین قدرت رقابت را داشته است.

علی‌رغم این‌که همانند بسیاری از کشورهای در حال توسعه، در ایران نیز آمار قابل اعتمادی در رابطه با کارایی بخشی به منظور ارزیابی اثر بالاسا-سلاموئلسون وجود ندارد، تعیین این‌که چه مقدار از افزایش ارزش برابری مشاهده شده در نرخ واقعی ارز داخلی و خارجی ایران مربوط به رشد کارایی و چه مقداری از آن مربوط به شوک‌های واقعی است، (مثل کاهش واقعی قیمت صادرات) مشکل است. به هر حال رفتار تولید ناخالص داخلی سرانه به عنوان شاخص روند کارایی مناسب است. در مورد ایران در خلال سال‌های ۷۷-۱۳۷۲، تولید ناخالص داخلی واقعی سرانه ایران به نرخ ۴/۲٪ سالانه افزایش یافته است. با توجه به این افزایش تصور می‌رود که کارایی کلی نیز باید افزایش یافته باشد، البته افزایش ارزش برابری مشاهده شده نرخ واقعی داخلی و خارجی ارز ممکن است ناشی از عوامل دیگری از جمله سیاست‌های مداخله‌گرانه دولت باشد.

علاوه بر این همانگونه که نمودار (۳) نشان می‌دهد، نرخ‌های واقعی داخلی ارز ایران در فاصله سال‌های ۷۲-۱۳۶۵ تنزل ارزش و در فاصله ۷۷-۱۳۷۲ افزایش ارزش داشته‌اند. به نظر می‌رسد شرکای طرف مبادله ایران در حوزه OECD که حدود ۵۰ درصد از وزن مربوط به $REER$ ایران را تشکیل می‌دهند، نوعی افزایش ارزش برابری را در نرخ داخلی ارز خود در نتیجه تغییرات کارایی تجربه کرده باشند، از این رو انتظار می‌رود که نرخ واقعی داخلی ارز ایران بیشتر از نرخ واقعی خارجی آن کاهش ارزش پیدا کرده باشد.

۱-۲-۳- اثر مالیات‌های تجاری و قیمت‌های مدیریت شده

فرمول‌های ساده شده قبلی امکان بررسی اثرات مالیات و یا قیمت‌های مدیریت شده داخلی بر تجارت بین‌الملل را که ممکن است موجب انحراف قیمت‌های داخلی از قیمت‌های مرزی شود، فراهم نمی‌کند. زمانی که تأثیر چنین مالیات‌ها یا قیمت‌های اداره شده‌ای قابل ملاحظه باشد، می‌تواند بر رابطه بین نرخ واقعی داخلی و خارجی ارز نیز تأثیرگذارد. بنابراین لازم است معادلات فوق به منظور دخالت دادن این عوامل مورد تعدیل قرار گیرد.

به این منظور عبارات رابطه (۲) در ارتباط با قانون قیمت واحد به شکل زیر مرتب می‌شود:

$$E P_{fc} T_d = P T_f (1 + t) \quad (۴)$$

$$E_{fc} P T_d / P T_f = (1 + t) \quad (\text{الف-۴})$$

بنابراین مالیات‌های تجاری و اگرایی بیشتری بین نرخ واقعی داخلی و خارجی ارز یک کشور ایجاد می‌کند. t در کشورهای دارای «محدودیت وارداتی»، ممکن است به‌طور قابل ملاحظه افزایش پیدا کند در این صورت و اگرایی نرخ واقعی داخلی و خارجی ارز کاملاً قابل ملاحظه است. افزایش میزان حمایت (یعنی افزایش $t + 1$) با فرض ثابت بودن سایر شرایط، ارزش برابری نرخ واقعی داخلی ارز به قیمت خارجی را از طریق افزایش قیمت کالاهای قابل مبادله تنزل می‌دهد، و از این رو ممکن است (به‌طور جزئی) افزایش ارزش برابری نرخ واقعی خارجی ارز را خنثی کند.^۱

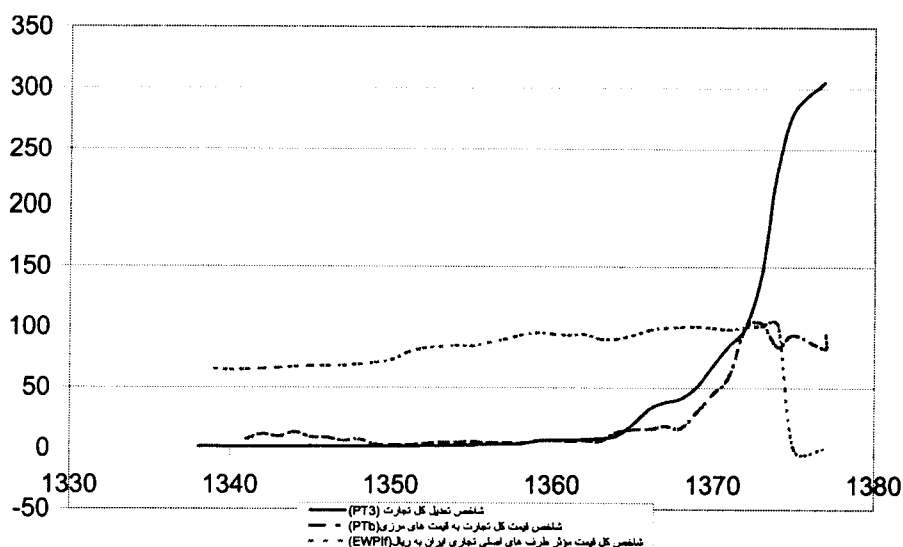
برعکس، آزادسازی تجاری یا کاهش مالیات‌های تجاری تمایل به افزایش ارزش برابری نرخ واقعی داخلی ارز به قیمت خارجی و بنابراین خنثی نمودن کاهش ارزش برابری نرخ واقعی خارجی ارز دارد. نمودار (۴) تأثیر مالیات‌های تجاری بر رابطه بین نرخ واقعی داخلی و خارجی ارز را روشن می‌کند. در این نمودار نرخ واقعی داخلی ارز ایران به قیمت داخلی (شامل مالیات) و به قیمت مرزی (منهای

مالیات) با نرخ واقعی خارجی ارز مورد مقایسه قرار گرفته است. ارزیابی روندها در این نمودار منعکس کننده اختلاف قابل ملاحظه رفتار نرخ واقعی داخلی ارز اندازه گیری شده به قیمت های داخلی و مرزی است. تأثیر ظاهری تغییر مالیات های تجاری و قیمت های اداره شده، تشدید کاهش قیمت های نسبی داخلی کالاهای قابل مبادله در فاصله ۷۷-۱۳۷۲ واز اینرو افزایش میزان کاهش ارزش برابری نرخ واقعی داخلی ارز به قیمت های داخلی (شامل مالیات) در مقایسه با افزایش ارزش برابری نرخ واقعی داخلی ارز به قیمت های مرزی (منهای مالیات) است. به هر حال بخشی از اختلاف بین دو نرخ واقعی داخلی می تواند به ناهمخوانی آماری بین آمار رسمی قیمت های داخلی و قیمت های مرزی نسبت داده شود. وضعیت مطلوب این است که شاخص های متفاوتی برای قیمت های مرزی، مالیات های تجاری و قیمت های داخلی، به منظور کنترل ناهمخوانی های آماری مورد استفاده قرار گیرد.

متأسفانه چنین آماری برای ایران و برای بسیاری دیگر از کشورهای جهان سوم در دسترس نیست. به علاوه چارچوب دو کالایی فوق با این فرض ضمنی محاسبه می شود که مالیات و یارانه وضع شده برای واردات و صادرات دارای ساختار یکسان هستند، اما چون صادرات و واردات تقریباً همیشه به شکل متفاوتی مالیات گذاری می شوند اثر مالیات های تجاری بر نرخ واقعی داخلی ارز - دو کالایی روشن نیست و باید آنرا در چارچوب نرخ واقعی داخلی ارز - سه کالایی مورد بررسی قرار داد.

نمودار (۴) به مقایسه شاخص تعدیل کالاهای تجاری با و بدون مالیات و انعکاس شاخص کل قیمت مؤثر طرف های اصلی تجاری ایران پرداخته است. همانگونه که ملاحظه می شود بر اساس این نمودار، شاخص قیمت کالاهای تجاری با و بدون مالیات تا اوائل دهه هفتاد کم و بیش رفتار هماهنگی داشته اند، اما از این زمان به بعد شاخص حاوی مالیات به روند افزایشی نمایی خود ادامه داده در حالیکه شاخص بدون مالیات کاهش یافته است، که این خود به معنی بالا بودن دیواره حمایت داخلی از کالاها و پایین بودن قدرت رقابت این گونه کالاها در بازار

جهانی است. شاخص قیمت عمده فروشی مؤثر خارجی نیز مبین رفتار تقریباً یکنواخت آن است. به این ترتیب که با اختلاف کمی از برابری قدرت خرید شروع و همواره به آن نزدیک می‌شود.

نمودار ۴ - شاخص تعدیل کل تجارت با مالیات حاصل از حساب‌های ملی (PT3)، شاخص قیمت کل تجارت بدون مالیات (PTb) و شاخص قیمت عمده فروشی مؤثر خارجی به (EWPII) ریال در نرخ رسمی ایران ۷۷-۱۳۳۸ (۱۰۰=۱۳۷۲)

منبع: سالنامه‌های آماری ایران، گزارشات سالیانه بانک مرکزی، پایگاه آماری PDS از انتشارات مرکز آمار ایران، پایگاه آماری IFS از انتشارات صندوق بین‌المللی پول و محاسبات تحقیق

قابل ذکر است که در نمودار ۴، شاخص تعدیل کل تجارت حاوی مالیات با استفاده از فرمول $Pt3 = Px3^{\alpha} PM3^{(1-\alpha)}$ و شاخص تعدیل کل تجارت بدون مالیات با استفاده از فرمول $Ptb = Px_{FOB}^{\alpha} PM_{CIF}^{(1-\alpha)}$ محاسبه شده که در آن Px_{FOB} قیمت فوب صادرات و PM_{CIF} قیمت سیف واردات است. شاخص قیمت عمده فروشی مؤثر خارجی به دلار به شکل $EWPII = \prod_{i=1}^n WPII_i^{\alpha_i}$ محاسبه شد که در آن سهم تجارت کشورهای اصلی طرف تجاری ایران در هر

دوره است و با ضرب آن در نرخ رسمی دلار به ریال به پول ملی تبدیل شده است.^۱

۴- رفتار نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی و سه کالایی در ایران

جدول (۱) حاوی مشخصات آماری کلیه شاخص‌های قیمتی که در محاسبه نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی و سه کالایی در ایران مورد استفاده قرار گرفته و همچنین شاخص‌های نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی و سه کالایی است. این مشخصات آماری شامل میانگین، انحراف معیار، حداقل، حداکثر، چولگی و کشیدگی می‌باشد. بر اساس نظر برخی از محققان یک میانگین بلند مدت ۲۵ الی ۳۰ سال می‌تواند منعکس کننده مقدار تعادلی بلند مدت یک متغیر باشد. در حقیقت برای نرخ واقعی داخلی ارز در ایران حدود ۲۴ شاخص متفاوت محاسبه شده است. در جدول فوق Gdp_{df} , Pa , $Pm1$, $Pm2$, $Pm3$, $Pn1$, $Pn2$, $Pn3$, PQ , $Pt1$, $Pt2$, $Pt1'$, $Px1$, $Px2$, $Px3$, $rermn1$, $rermn2$, $rermn3$, $rertn1$, $rertn2$, $rertn3$ و $rernx1$, $rernx2$, $rernx3$ به ترتیب عبارتند از: شاخص تعدیل کننده تولید ناخالص داخلی، شاخص قیمت کل کالاهای نهایی جذب شده در داخل، شاخص تعدیل کننده واردات حاصل از نسبت کل واردات به قیمت جاری و ثابت، شاخص قیمت واردات مصرفی، شاخص قیمت واردات منتشر شده در آمار رسمی، شاخص تعدیل کننده کل کالاهای نهایی جذب شده در داخل، شاخص تعدیل کننده ارزش افزوده کالاهای تولید و مصرف شده در داخل، شاخص قیمت کالاهای تولید شده و مصرف شده در داخل حاصل از آمار رسمی، شاخص تعدیل کننده ارزش افزوده داخلی، شاخص قیمت موزون کالاهای قابل مبادله حاصل از $Pm1$ و $Px1$ ، شاخص قیمت موزون کالاهای قابل مبادله حاصل از $Pm2$ و $Px2$

۱- در محاسبات نرخ واقعی ارز به دو روش برخورد می‌شود یکی نرخ‌های پایه تولیدی و دیگری نرخ‌های پایه مصرفی از این رو شاخص‌های مختلف در این رابطه قابل طرح است. به طور مثال نرخ‌های تولیدی داخلی با توجه به کلیه عواملی که موجب انحراف قیمت داخلی کالاها از قیمت جهانی آن می‌شود، محاسبه می‌گردد. در حالی که قیمت مرزی در حقیقت همان قیمت تمام شده کالا تا مبادی ورودی یک کشور است.

شاخص قیمت موزون کالاهای قابل مبادله حاصل از $Pm3$ و $Px3$ ، شاخص تعدیل صادرات حاصل از نسبت صادرات به قیمت جاری و ثابت، شاخص تعدیل ارزش افزوده صادرات، شاخص قیمت صادرات حاصل از آمار رسمی، نرخ واقعی داخلی ارز وارداتی به روش جذب، نرخ واقعی داخلی ارز وارداتی حاصل از آمار رسمی، نرخ واقعی داخلی ارز صادراتی به روش جذب، نرخ واقعی داخلی ارز صادراتی حاصل از آمار رسمی، نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی حاصل از نسبت $Pt1$ و $Pn1$ ، نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی حاصل از نسبت $Pt2$ و $Pn2$ ، نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی حاصل از نسبت $Pt3$ و $Pn3$.

براساس اطلاعات مندرج در این جدول، نرخ واقعی داخلی ارز وارداتی به روش ارزش افزوده دارای میانگین $9/321$ ، انحراف معیار $4/981$ ، چولگی $1/962$ ، کشیدگی $3/71$ ، حداقل $2/923$ (1366) و حداکثر $25/801$ (1376) است و منعکس کننده این قضیه است که به لحاظ تولید، کالاهای جایگزین واردات ایران از قدرت رقابت خوبی برخوردار است. نرخ واقعی داخلی ارز وارداتی به روش جذب از میانگین $0/388401$ ، انحراف معیار $0/14794$ ، چولگی $0/8191791$ ، کشیدگی $0/224446$ ، حداقل $0/179559$ (1364) و حداکثر $0/777819$ (1369) برخوردار است. ملاحظه می‌شود که ایران بر خلاف مبانی تولیدی از لحاظ ساختار مصرفی از قدرت رقابت چندانی برخوردار نیست. این امر با توجه به پایین بودن همه شاخص‌های گرایش مرکزی نرخ واقعی داخلی ارز وارداتی به روش جذب مشخص می‌شود. اما مشخصات نرخ واقعی داخلی ارز وارداتی حاصل از آمار رسمی، به این ترتیب است که میانگین آن برابر $1/198842$ و نزدیک به میانگین نرخ واقعی داخلی ارز وارداتی به روش جذب، انحراف معیار آن $0/213853$ ، چولگی آن منفی و برابر $2/1776$ ، کشیدگی آن نیز منفی و برابر $1/58204$ ، حداقل آن مربوط به سال 1363 و برابر $0/854335$ و حداکثر آن در سال 1342 و برابر $1/483886$ است و منعکس کننده این واقعیت است که قدرت رقابت ایران بر اساس آمارهای رسمی در دهه پنجاه بیش از دهه هفتاد بوده است.

جدول ۱- مشخصات آماری انواع نرخ واقعی داخلی محاسبه شده برای ایران و شاخص‌های قیمت ذیربط

Variable	Mean	StD	Skew	Kurt	Min	سال	Max	سال
Gdpdf	۴۲۰۰۱۱۲۳	۷۵۰۳۳۹۳۵	۲۰۳۶۹۸۱۷	۴۰۸۹۴۵۷۴	۱۰۳۶۹۳۴	۱۳۴۶	۳۰۳۰۵۱۴۹	۱۳۷۷
Pa	۳۱۰۴۹۲۱۳	۵۳۰۸۸۲۳۳	۲۰۷۳۶۷۲	۷۰۷۴۸۲۷۵	۲۰۵۰۱۷۶۹	۱۳۳۸	۲۴۵۰۸۸۱۷	۱۳۷۵
Pm1	۵۰۰۳۳۹۰۵	۱۱۹۰۰۲۷۲	۲۰۹۸۰۶۳۱	۸۰۵۶۳۷۹۸	۱۰۵۵۹۸۰۴	۱۳۳۸	۵۰۶۰۹۳۲	۱۳۷۷
Pm2	۲۰۰۸۹۱۰۵	۳۷۰۴۷۳۷۲	۲۰۰۶۶۴۲۲	۳۰۰۸۶۱۸۷	۰۰۰۸۸۱۱۶	۱۳۳۴	۱۲۶۰۹۴۰۵	۱۳۷۶
Pm3	۵۰۰۵۸۴۹	۹۸۰۵۳۶۴	۲۰۴۹۵۵۹۷	۵۰۱۸۷۴۸۱	۲۰۹۴۸۰۵۸	۱۳۳۸	۳۷۳۰۲۳۳۵	۱۳۷۷
Pn1	۴۳۰۷۱۴۲۴	۷۷۰۲۳۸۱۷	۲۰۴۱۰۲۹۷	۵۰۱۶۵۶۵۷	۲۰۸۹۲۳۱۲	۱۳۳۸	۳۱۶۰۳۸۷۷	۱۳۷۷
Pn2	۴۴۰۳۴۵۷۳	۷۸۰۶۸۹۷۹	۲۰۴۳۳۹۹۳	۵۰۳۶۲۳۲	۲۰۷۱۵۰۵۲	۱۳۴۶	۳۲۶۰۳۷۷۵	۱۳۷۷
Pn3	۳۷۰۵۵۵۷۹	۷۱۰۸۹۶۸	۲۰۶۴۷۳۴۹	۶۰۴۷۴۸۹۸	۲/۱۲۹۶۳	۱۳۳۸	۲۹۷۰۹۱۶۷	۱۳۷۶
PQ	۴۱۰۵۸۱۷۹	۷۴۰۶۰۷۲	۲۰۳۵۶۲۳۴	۴۰۷۸۰۵۰۵	۱۰۹۲۰۵۸۱	۱۳۴۲	۲۹۷۰۷۴۵۸	۱۳۷۷
Pt1	۱۰۰۹۵۰۵	۱۹۰۶۱۳۷۷	۳۰۲۷۳۰۰۶	۱۱۰۶۵۸۰۸	08۱۰۳۲	۱۳۷۷	۱۰۰	۱۳۷۲
PT1	۳۰۴۰۴۷۹۳	۶۰۶۷۳۵۳۶	۲۰۲۷۷۳۷	۴۰۰۲۷۰۲۲	۰۰۰۶۵۵۲۵	۱۳۴۲	۲۳۰۸۴۰۲۴	۱۳۷۷
PT2	۱۲۳۴۲۱۱	۴۷۹۹۸۳۱	۴۰۲۰۱۲۸۵	۱۷۰۱۷۴۰۶	۰۰۶۷۹۷۴۵	۱۳۴۴	۲۳۰۸۲۵۳۴۲	۱۳۷۵
PT3	۲۹۰۶۴۲۴	۶۵۰۹۸۸۸۴	۳۰۵۶۴۳۰۲	۱۴۰۴۸۶۹۲	۰۰۸۵۶۵۳۸	۱۳۴۲	۳۴۶۰۵۳۴۴	۱۳۷۶
Px1	۳۲۰۷۵۶۷۹	۶۰۰۷۳۰۵۲	۲۰۱۳۴۸۷۶	۳۰۲۳۸۶۴	۰۰۵۸۹۱۶۳	۱۳۴۱	۲۱۲۰۰۶۶۷	۱۳۷۵
Px2	۳۳۰۷۳۷۰۶	۶۲۰۵۵۷۱۸	۲۰۱۴۳۸۰۶	۳۰۲۸۳۹۰۸	۰۰۵۴۶۹۳۶	۱۳۴۸	۲۱۵۰۱۳۳۷	۱۳۷۵
Px3	۳۶۰۰۵۰۶۶	۶۹۰۹۳۵۹۹	۲۰۳۴۹۷۳۷	۴۰۹۰۰۱۹۵	۰۰۵۷۵۷۰۵	۱۳۳۸	۲۷۰۰۴۰۸۸	۱۳۷۷
rermin1	۹۰۳۲۱۰۳۲	۴۰۹۸۱۲۱۴	۱۰۹۶۲۶۷۹	۳۰۷۱۰۱۱۳	۲۰۹۲۳۳۲۴	۱۳۶۶	۲۵۰۰۱۴	۱۳۷۶
rermin2	۰۰۳۸۸۴۰۱	۰۰۱۴۷۹۴	۰۰۸۱۹۱۷۹	۰۰۲۲۴۴۴۴	۰۰۱۷۹۵۵۹	۱۳۶۴	۰۰۷۷۷۸۱۹	۱۳۶۹
rermin3	۱۰۱۹۸۸۴۲	۰۰۲۱۳۸۵۳	۰۰۰۲۱۷۷۶	۰۰۱۵۸۲۰۴	۰۰۸۵۴۳۳۵	۱۳۶۳	۱۰۴۸۳۸۸۶	۱۳۴۲
rerxn1	۸۰۰۷۰۵۴۷	۴۰۸۸۲۲۱۷	۰۰۴۱۰۷۹۸	۰۰۰۹۵۰۸۲	۲۰۵۵۶۲۴۱	۱۳۴۸	۱۹۰۵۲۹۷	۱۳۵۹
rerxn2	۰۰۵۵۶۹۹۶	۰۰۳۲۸۲۳۳	۰۰۳۸۹۳۷۱	۰۰۰۹۹۵۰۳	۰۰۱۸۴۸۳۴	۱۳۴۸	۱۰۳۲۱۰۳۵	۱۳۵۹
rerxn3	۰۰۵۹۶۷۱۳	۰۰۴۴۳۸۸۷	۱۰۲۳۶۳۵۷	۰۰۱۷۶۶۲۴	۰۰۲۵۹۰۶۷	۱۳۴۱	۱۰۷۶۹۴۵۸	۱۳۶۶
rertrn1	۰۰۵۵۸۰۰۶	۰۰۲۶۹۲۸۲	۰۰۷۶۸۹۸۷	۰۰۰۵۴۱۶۶	۰۰۲۱۹۵۲۹	۱۳۷۷	۱۰۱۳۳۹۱۱	۱۳۵۹
rertrn2	۰۰۴۵۳۹۹۶	۰۰۲۰۱۷۲	۰۰۳۸۳۰۳۷	۰۰۱۳۷۹۴۲	۰۰۲۱۶۱۸۸	۱۳۴۷	۰۰۸۰۲۳۳۶	۱۳۷۵
rertrn3	۰۰۴۳۹۷۸۵	۰۰۲۷۴۰۲۲	۰۰۱۰۴۱۶	۰۰۱۵۴۲۶۵	۰۰۰۴۳۴۳	۱۳۶۱	۰۰۸۳۹۴۵۹	۱۳۶۶

منبع: محاسبات تحقیق استفاده از بسته نرم افزاری Excel

میانگین $۸/۰۷۰۵۴۷$ ، انحراف معیار $۴/۸۸۲۲۱۷$ ، چولگی $۰/۴۱۰۷۹۸$ ، کشیدگی $۰/۹۵۰۸۲$ ، حداقل $۲/۵۵۶۲۴۱$ (۱۳۴۸) و حداکثر $۱۹/۵۲۹۷$ (۱۳۵۹)، مشخصات نرخ واقعی داخلی ارز صادراتی به روش ارزش افزوده است. این شاخص‌ها نیز منعکس کننده قدرت رقابت خوب ایران در بخش صادرات غیرنفتی و احتمالاً منعکس کننده وضعیت بیش برآوردی این شاخص‌ها به این روش است. میانگین، انحراف معیار، چولگی، کشیدگی، حداقل و حداکثر نرخ واقعی داخلی ارز صادراتی به روش جذب به ترتیب برابر $۰/۵۵۶۹۹۶$ ، $۰/۳۲۸۲۳۳$ ، $۰/۳۸۹۳۷۱$ ، $۰/۹۹۵۰۳$ ، $۰/۱۸۴۸۳۴$ (۱۳۴۸)، $۱/۳۲۱۰۳۵$ (۱۳۵۹) و نمود قدرت رقابت پایین است. ایران، بیشترین قدرت رقابت را در سال ۱۳۵۹ و کمترین قدرت رقابت را در سال ۱۳۴۸ با توجه به این شاخص داشته است. نرخ واقعی داخلی ارز صادراتی حاصل از آمار رسمی، دارای میانگین $۰/۵۹۶۷۱۳$ ، انحراف معیار $۰/۴۴۳۸۸۷$ ، چولگی $۱/۲۳۶۳۵۷$ ، کشیدگی $۰/۱۷۶۶۲۴$ ، حداقل $۰/۲۵۹۰۶۷$ (۱۳۴۱) و حداکثر $۱/۷۶۹۴۵۸$ (۱۳۶۶) بوده و منعکس کننده این قضیه است که بر اساس این شاخص‌ها قدرت رقابت ایران حتی در مقایسه با نرخ واقعی داخلی ارز صادراتی به روش جذب نیز کمتر است.

به ترتیب $۰/۵۵۸۰۰۶$ ، $۰/۲۶۹۲۸۲$ ، $۰/۷۶۸۹۸۷$ ، $۰/۵۴۱۶۶$ ، $۰/۲۱۹۵۲۹$ (۱۳۷۷)، $۱/۱۳۳۹۱۱$ (۱۳۵۹) شاخص‌های گرایش مرکزی نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی به روش ارزش افزوده شامل میانگین، انحراف معیار، چولگی، کشیدگی، حداقل و حداکثر و بیانگر این واقعیت است که کالاهای قابل مبادله در ایران در مقایسه با کالاهای غیرقابل مبادله در موقعیت رقابتی چندان مساعدی قرار ندارند. منفی بودن کشیدگی این توزیع یعنی تعداد مشاهدات با مقدار منفی بیش از تعداد مشاهدات با مقدار مثبت و منعکس کننده شرایط بسیار نامطلوب رقابت برای کالاهای قابل مبادله در اقتصاد ایران است. همچنین منعکس کننده این مسأله است که موقعیت رقابتی این نوع کالاها در دهه شصت بهتر از دهه هشتاد بوده است. نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی حاصل از نسبت Pt_2 و Pn_2 ، به ترتیب دارای میانگین، انحراف معیار، چولگی، کشیدگی، حداقل و حداکثر

۰/۴۵۳۹۹۶ ، ۰/۲۰۱۷۲ ، ۰/۳۸۳۰۳۷ ، ۱/۳۷۹۴۲ - ۰/۲۱۶۱۸۸ ، (۱۳۷۴) ، ۰/۸۰۲۳۳۶ (۱۳۷۵) است. این شاخص نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی به روش جذب بیانگر موقعیت رقابتی ضعیفتر نسبت به روش قبلی یعنی روش ارزش افزوده به دلیل مشخصات آماری نامساعدتر است. نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی حاصل از نسبت $Pt3$ و $Pn3$ ، با میانگین ۰/۴۳۹۷۸۵ ، انحراف معیار ۰/۲۷۴۰۲۲ ، چولگی ۰/۱۰۴۱۶ ، کشیدگی ۱/۵۴۲۶۵ - ، حداقل ۰/۰۴۳۴۳ (۱۳۶۱) و حداکثر ۰/۸۳۹۴۵۹ (۱۳۶۶) منعکس کننده نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی حاصل از آمارهای رسمی منتشره و نمادی از پنهان سازی نوسانات زمانی که در محاسبات مربوط از میانگین موزون قیمت کالاهای صادراتی و وارداتی برای محاسبه این شاخص استفاده می شود، است.

۵- نتیجه گیری

به دلیل برقراری قانون قیمت واحد برای صادرات ایران، نکات کلیدی زیر قابل توجه است:

۱- تغییر نرخ واقعی داخلی ارز ایران با فرض ثابت بودن سایر شرایط، همیشه بیشتر از تغییرات مربوطه در نرخ واقعی خارجی ارز آن است. (محاسبات و ارزیابی روندها موید این مطلب است)

۲- تغییر نرخ واقعی خارجی ارز ایران به طور معکوس با تغییر نرخ واقعی داخلی ارز سایر کشورها رابطه دارد. اگر تغییر نرخ واقعی داخلی ارز سایر کشور به اندازه کافی زیاد باشد، به دلیل وابستگی شدید ایران به بخش تجارت خارجی همچنین متمرکز بودن الگوی تجارت بر تعداد معدودی از کشورها، نرخ واقعی داخلی و خارجی ایران در جهت عکس حرکت می کنند.

۳- وجود ضمنی و صریح انواع مالیات های تجاری و اگرایی بیشتری بین نرخ واقعی داخلی و خارجی ارز ایران ایجاد می کند. زیرا با توجه به روش محاسبه نرخ واقعی داخلی ارز دو کالایی عملاً اثر چنین سیاست هایی مخدوش می شود اما تاثیر خود را در سطوح قیمت های نسبی داخلی و خارجی منعکس می کند. در این

صورت بهترین تحلیل در چارچوب سه کالایی به دست می آید که اجازه بررسی رفتار متفاوت نرخ واقعی ارز وارداتی و صادراتی را به طور مجزا می دهد.

۴- یکی از مزیت های مقدماتی چارچوب دو کالایی این است که تحلیل مستقیم اثر تغییرات کارایی بر نرخ واقعی ارز را امکان پذیر می نماید. زیرا فرض بر آن است که تغییر کارایی در قیمت های نسبی و یا هزینه های نسبی منعکس می شود. در این چارچوب با فرض ثابت بودن سایر شرایط می توان گفت:

الف- اگر رشد کارایی در بخش های قابل مبادله کشور سریع تر از بخش های غیرقابل مبادله باشد، ارزش برابری نرخ واقعی داخلی ارز افزایش پیدا خواهد کرد، زیرا این پدیده با کاهش قیمت این نوع کالاها همراه است. در ایران اعمال انواع سیاست های کنترل قیمت امکان بروز چنین پدیده ای فراهم نگردیده و قیمت کالاهای قابل مبادله به طور مصنوعی پایین نگه داشته شده است.

ب- اگر کارایی در بخش قابل مبادله کشور نسبت به بخش های قابل مبادله سایر کشورها با سرعت بیشتری افزایش یابد، ارزش برابری نرخ واقعی ارز داخلی افزایش خواهد یافت. باتوجه به راه کارهای به کار رفته در اقتصاد ایران علی رغم پایین بودن و حتی گاهی منفی بودن رشد کارایی در مقایسه با سایر کشورها، اینگونه عملکرد از ارزیابی نرخ واقعی داخلی ارز ایران قابل استخراج نیست.

ج- اگر قانون قیمت واحد برای کالاهای قابل مبادله برقرار باشد، نرخ واقعی ارز خارجی کالاهای قابل تجارت ثابت خواهد بود. با توجه به اعمال انواع کنترل های تجاری در ایران قانون قیمت واحد حتی در سطح بسیار خرد آن برقرار نیست.

اگر قانون قیمت واحد برقرار نباشد یا فقط برای محدوده کوچکی به شکل یک گرایش بلند مدت برقرار باشد، نرخ واقعی ارز خارجی کالاهای تجارت شده دیگر ثابت نخواهد بود. و رابطه بین نرخ واقعی ارز داخلی و خارجی از قیمت گذاری بازار و سایر رفتارهای قیمت گذاری استراتژیک بنگاه های تولیدی تأثیر می گیرد. در ایران رفتار بنگاه های بزرگ که حاصل از شرایط بازاری و نابازاری انحصار است منعکس کننده رفتار قیمت گذاری استراتژیک است، به شکلی که شرایط بازار را یک بنگاه بزرگ تعیین می کند و سایر بنگاه ها نیز ملزم به پیروی از این قواعد

هستند. ملاحظه می‌شود که کلیه موارد فوق کاربرد مناسبی در سیاستگذاری‌ها دارد.

فهرست منابع

- ۱- طبیبیان، محمد، "پایگاه آماری PDS"، مرکز آمار ایران، ۱۳۷۸.
- ۲- کمیجانی، اکبر. ابراهیمی، محسن، "هدف‌گذاری نرخ واقعی ارز و ثبات اقتصادی: مورد ایران"، مجله تحقیقات اقتصادی شماره ۵۶: ۵۵-۸۱، دانشکده اقتصاد - دانشگاه تهران، ۱۳۷۹.
- ۳- هادیان، ابراهیم، "سیاست‌های تعدیل نرخ واقعی ارز: مورد ایران"، مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، ۱۳۷۹.
- ۴- پایگاه آماری IFS، صندوق بین‌المللی پول، ۱۹۹۷.
- ۵- سازمان برنامه و بودجه، سالنامه آماری، سال‌های مختلف
- ۶- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، "مجموعه مقالات نهمین کنفرانس سیاست‌های پولی و ارزی" مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، ۱۳۶۷.
- ۷- گزارش اقتصادی و ترازنامه‌های سال‌های ۱۳۳۸ تا ۱۳۷۸ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران
- ۸- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، حساب‌های ملی ایران سال‌های ۵۶-۱۳۳۸
- ۹- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، حساب‌های ملی ایران سال‌های ۶۹-۱۳۶۷
- ۱۰- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، حساب‌های ملی ایران سال‌های ۶۹-۱۳۵۳
- ۱۱- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش اقتصادی و ترازنامه سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۳۸
- 12- Allen, Polly Reynolds, "The Economic and Policy Implications of the NATREX Approach." In Jerome L. Stein, P. R. Allen, and Associates, 1995.
- 13- Fundamental Determinants of Exchange Rates, 137. Oxford: Clarendon Press.
- 14- Bruno, Michael, "The Two-Sector Ppen Economy and the ealExchange Rate." *American Economic Review*, 1976, 66(4): 56677.
- 15- Clark, Peter, LeonardoBartolini, Tamim Bayoumi, and Steven Symansky, "Exchange Rates and Economic Fundamentals: A Framework forAnalysis." *IMF Occasional Paper*, 1994, 115 (December). IMF, Washington, D.C.

- 16- Devarajan, Shantayanan, Jeffrey D. Lewis, and herman Robinson, "External Shocks, Purchasing Power Parity, and the Equilibrium Real Exchange ate." *World Bank Economic Review*, 1993, 7 (January): 4564.
- 17- Elbadawi, Ibrahim, "Estimating Long-Run Equilibrium Real Exchange Rates." In John Williamson, ed., *Estimating Equilibrium Exchange Rates*. Washington, D.C.: Institute for International Exonomics, 1994.
- 18- Krugman, Paul, "Competitiveness: A Dangerous Obsession." *Foreign Affairs*, 1994, 73(2): 2844.
- 19- Hinkle, L. E. & Nsengiyumva, F., "The Three-Good Internal RER For Exports, Imports, And Domestic Goods", 1999.
- 20- WWW.Worldbank.org/html/extph/exchrates/exchrates.htm.
- 21- Sjaastad, Larry A., "Why PPP Real Exchange Rates Mislead." University of Chicago. Processed, 1998.
- 22- Williamson, John, *Estimating Equilibrium Exchange Rate*. Washington, D.C., Institute for International Exonomics, 1994.

ضمیمه: چگونگی محاسبه انواع شاخص‌های مورد استفاده در نرخ واقعی داخلی ارز - دو کالایی و سه کالایی

year	shamsi	1338	1339	1340	1341	1342	1343
PIWODPCG	pm3=	4.6	4.7	4.7	4.8	4.7	5.1
شاخص کالاهای تولید و مصرف شده در داخل							
1372=100							
pn2		$(e3-((1-e15)e7))/(e4-((1-e15)e8))$					
rerxn1		e17/e39					
rerxn2		e19/e44					
rerxn3		e26/e42					
drernn23	(e46-e47)*100						
rerinn1		-3.266911					
rerinn2		7.967737					
rerinn3		0.417142					
drernn23		-96.71633					
pt1		89.7					
کل تجارت قیمت جاری		e7+e9					
کل تجارت قیمت ثابت		e8+e10					
pt1		e55/e56					
سهم صادرات در کل تجارت		e7/e55					
alnrRERXn1+(1-a)lnRERMn1		e57*ln(e45)-(1-e57)ln(e50)					
alnrRERXn2+(1-a)lnRERMn2		e58ln(e46)+(1-e58)ln(e51)					
alnrRERXn3+(1-a)lnRERMn3		e59ln(e47)+(1-e59)ln(e52)					
RERTn1		exp(e61)					
RERTn2		exp(e62)					
RERTn3		exp(e63)					
alnpX1+(1-a)lnpM1		exp(e64)					
alnpX2+(1-a)lnpM2		exp(e65)					
alnpX3+(1-a)lnpM3		exp(e66)					
pT1		exp(e67)					
pT2		exp(e68)					
pT3		exp(e69)					
'RERTn1		exp(e70)					
'RERTn2		e71/e40					
'RERTn3		e72/e44					
		e73/e42					

year	shamsi	شخصی	کلانهای تولید و مصرف شده در داخل	1372=100	1344	1345	1346	1347	1348	1349
PIW0DPCG	pn3=	شاخص کلانهای تولید و مصرف شده در داخل		1372=100		5.1	5.1	5.2	5.3	5.4
pn2			$(e3-((1-e15)e7)) / (e4-((1-e15)e8))$	2.407407	2.361111	2.361111	2.407407	2.453704	2.5	2.5
reran1			e17/e39	0.176927	0.177946	0.166824	0.178456	0.181816	0.181483	0.181483
reran2			e19/e44	2.879483	2.896068	2.715052	2.904372	2.959063	2.953637	2.953637
reran3			e26/e42	2.831685	2.738731	2.906131	2.662198	2.556241	2.57694	2.57694
drerxn23	$(e46-e47)*100$			0.201437	0.195118	0.205829	0.190166	0.184834	0.187166	0.187166
rerma1				0.263053	0.292594	0.292594	0.286967	0.305015	0.299367	0.299367
rerma2				-6.161566	-9.747561	-8.67423	-9.680138	-12.0181	-11.22011	-11.22011
rerma3				7.719971	7.826864	8.167911	7.342054	7.431514	7.709108	7.709108
drerxn23				0.238972	0.266368	0.270036	0.244179	0.315102	0.307089	0.307089
کل تجارت قیمت جاری			$(e51-e52)*100$	1.360642	1.40714	1.426959	1.38008	1.449396	1.441273	1.441273
کل تجارت قیمت ثابت			e7+e9	-112.167	-114.0772	-115.6923	-113.5901	-113.4294	-113.4184	-113.4184
pt1			e8+e10	145.4	165.3	200.2	234.7	272.8	312.1	312.1
سهام صادرات در کل تجارت			e55/e56	2029.8	2286.5	2681.9	3086.4	3621.3	4055.5	4055.5
alnRERXn1-(1-a)lnRERn1			e7/e55	0.071633	0.072294	0.074649	0.076043	0.075332	0.076957	0.076957
alnRERXn2-(1-a)lnRERn2			e57*ln(e45)+(1-e57)ln(e50)	0.522008	0.507562	0.495005	0.487005	0.48827	0.49247	0.49247
alnRERXn3-(1-a)lnRERn3			e58ln(e46)+(1-e58)ln(e51)	1.971967	1.981648	2.023072	1.916475	1.925336	1.958073	1.958073
RERTn1			e58ln(e47)+(1-e58)ln(e52)	-1.570603	-1.480867	-1.443598	-1.531608	-1.415321	-1.424462	-1.424462
RERTn2			RErRn1**a*RErRMn1**((1-a)	-0.549889	-0.455582	-0.428798	-0.442714	-0.389842	-0.408446	-0.408446
RERTn3			RErRn2**a*RErRMn2**((1-a)	7.184799	7.254692	7.561519	6.796958	6.857451	7.085658	7.085658
alnpx1+(1-a)lnpM1			RErRn3**a*RErRMn3**((1-a)	0.21858	0.22744	0.236077	0.216188	0.242848	0.240638	0.240638
alnpx2+(1-a)lnpM2			exp(e62)	0.577014	0.634079	0.651292	0.642291	0.677164	0.664682	0.664682
alnpx3+(1-a)lnpM3			exp(e63)	-0.029058	-0.008809	0.012182	0.020347	0.030885	0.064547	0.064547
pt1			e58*ln(e17)+(1-e58)ln(e21)	-0.462293	-0.417513	-0.444787	-0.465391	-0.330448	-0.341425	-0.341425
pt2			e58ln(e19)+(1-e58)ln(e29)	0.567141	0.591266	0.613406	0.615949	0.649255	0.65056	0.65056
pt3			e58ln(e26)+(1-e58)ln(e23)	0.97136	0.991229	1.012257	1.020556	1.031366	1.066676	1.066676
'RERTn1			exp(e68)	0.629397	0.658683	0.640961	0.62789	0.718602	0.710757	0.710757
'RERTn2			exp(e69)	1.763218	1.806274	1.846711	1.851413	1.914115	1.916614	1.916614
'RERTn3			exp(e70)	0.309552	0.310892	0.33147	0.303211	0.298721	0.304178	0.304178
			e71/e40	0.21858	0.22744	0.236077	0.216188	0.242848	0.240638	0.240638
			e72/e44	0.732414	0.76501	0.782137	0.769049	0.780092	0.766646	0.766646
			e73/e42							

year	shamsi	1350	1351	1352	1353	1354	1355
PIW0DFG	pn3=						
شاخص کالاهای تولید و مصرف شده در داخل							
	1372=100						
pn2							
	1372=100						
reran1	pn1/pn1	2.731481	2.824074	3.148148	3.75	3.981481	4.62963
reran2	pn2/pn2	0.190135	0.199495	0.224172	0.272504	0.293418	0.343831
reran3	pn3/pn3	3.094453	3.246786	3.648392	4.434994	4.775369	5.595854
		3.331227	3.477353	3.6120163	12.05295	10.95285	10.79446
	e17/e39	0.242817	0.252112	0.443536	0.850013	0.735603	0.729448
	e19/e44	0.295073	0.32617	0.402316	0.368451	0.361489	0.373057
	e26/e42	-5.225673	-7.405784	4.121997	48.15612	37.41132	35.63909
		7.857243	8.191859	8.089059	9.699327	9.513427	8.548008
dreran23	(e46-e47)*100						
reran1							
reran2							
reran3							
dreran23							
	(e51-e52)*100						
	e7/e9	439.9	549.6	987.8	2153.6	2567.1	3024.7
	e8+e10	4766.5	5464.1	6209.7	6494.2	6841.2	7555.2
	e55/e56						
	e7/e55	0.09729	0.100584	0.159074	0.331619	0.375241	0.400347
	e57*ln(e45)+(1-e57)*ln(e50)	0.546942	0.543122	0.650334	0.686293	0.560944	0.591067
	e58ln(e46)+(1-e58)*ln(e51)	1.982242	2.016954	2.046143	2.344102	2.305574	2.239113
	e58ln(e47)+(1-e58)*ln(e52)	-1.231337	-1.167147	-0.810554	-0.327274	-0.48561	-0.557283
	exp(e61)	7.259001	7.515395	7.737998	10.4239	10.02993	9.385003
	exp(e62)	0.291902	0.311254	0.444612	0.720886	0.615321	0.572763
	exp(e63)	0.591698	0.643147	0.663144	0.55978	0.647466	0.610319
	e58*ln(e17)+(1-e58)*ln(e21)	0.186392	0.270468	0.634338	1.317218	1.359249	1.433853
	e58ln(e19)+(1-e58)*ln(e29)	-0.101726	0.010518	0.483732	1.162252	1.077861	1.164743
	e58ln(e16)+(1-e58)*ln(e23)	0.598053	0.64142	0.536084	0.519659	0.742708	0.715713
	exp(e68)	1.204895	1.310578	1.885773	3.733023	3.89327	4.194832
	exp(e69)	0.903277	1.010574	1.622118	3.197126	2.938387	3.2051
	exp(e70)	1.818575	1.899175	1.7093	1.681455	2.101618	2.045645
	e71/e40	0.332608	0.348143	0.456678	0.762052	0.696869	0.664127
	e72/e44	0.291902	0.311254	0.444612	0.720886	0.615321	0.572763
	e73/e42	0.665783	0.672495	0.542954	0.448388	0.527848	0.441859
سهام صادرات در کل تجارت							
alnRERXn1+(1-a)*lnRERMn1							
alnRERXn2+(1-a)*lnRERMn2							
alnRERXn3+(1-a)*lnRERMn3							
RERTn1	RERn1**a+RERMn1**(1-a)						
RERTn2	RERn2**a+RERMn2**(1-a)						
RERTn3	RERn3**a+RERMn3**(1-a)						
alnpX1+(1-a)*lnpM1							
alnpX2+(1-a)*lnpM2							
alnpX3+(1-a)*lnpM3							
pT1	px1**a+pm1**(1-a)						
pT2	px2**a+pm2**(1-a)						
pT3	px3**a+pm3**(1-a)						
'RERTn1							
'RERTn2							
'RERTn3							

year	shamsi	PIWODPCG	pn3=	شاخص کالاهای تولید و مصرف شده در داخل	1372=100	1356	1357	1358	1359	1360	1361
pn2				$(c3-(1-e15)e7)/(e4-(1-e15)e8)$	5.324074	5.833333	12.6	15.3	20.4	24.9	28.6
reran1				e17/e39	0.418869	0.473527	0.546556	0.671885	0.850123	1.152778	13.24074
reran2				e19/e44	6.817093	7.706655	8.895201	10.93493	13.83575	16.275	1
reran3				e26/e42	10.24682	9.680391	14.97188	19.5297	16.75031	12.969	12.969
dreran23	(e46-e47)*100				0.683639	0.657184	1.032205	0.357615	0.339597	0.343491	0.892964
reran1					31.5989	31.17609	67.459	97.35802	77.56149	54.94729	5.909087
reran2					7.568372	7.756286	8.136157	8.113727	6.645377	0.286055	0.286055
reran3					0.414765	0.433313	0.419467	0.437151	0.272144	0.925943	0.925943
dreran23					1.212915	1.227355	1.162707	1.06031	0.957992	-63.98884	-63.98884
کل تجارت قیمت جاری				(e51-e52)*100	-79.81504	-79.40416	-74.32405	-62.31594	-68.58476	2977.2	2977.2
کل تجارت قیمت ثابت				e7+e9	3254.1	2394.5	2626.8	1972.1	2205.4	2132.3	2977.2
pt1				e8+e10	7190.8	5135.8	3863.4	2043.3	2132.3	1.034282	1
				e55/e56	0.452537	0.466237	0.679919	0.965154	1.034282	0.57984	0.57984
سهام صادرات در کل تجارت				e7/e55	0.538889	0.539403	0.649307	0.447797	0.42863	2.562562	2.562562
alnRERXn1+(1-a)lnRERMa1				e57*ln(e45)+(1-e57)ln(e50)	2.161092	2.151821	2.510971	2.941329	2.85011	-0.591503	-0.591503
alnRERXn2+(1-a)lnRERMa2				e58ln(e46)+(1-e58)ln(e51)	-0.61075	-0.611631	-0.284091	-0.332262	-0.696854	-0.487439	-0.651942
alnRERXn3+(1-a)lnRERMa3				e58ln(e47)+(1-e58)ln(e52)	-0.450218	-0.479019	-0.614815	-0.441037	-0.487439	12.969	12.969
RERTn1				exp(e61)	8.680609	8.600507	12.31688	18.94	17.28969	0.553495	0.553495
RERTn2				exp(e62)	0.542943	0.542465	0.752698	0.717299	0.49815	0.321033	0.321033
RERTn3				exp(e63)	0.637489	0.619391	0.540741	0.643369	0.614197	2.222325	2.30515
alnpx1+(1-a)lnpM1				e58*ln(e17)+(1-e58)ln(e21)	1.50844	1.548809	1.977445	2.166937	2.222325	2.30515	2.30515
alnpx2+(1-a)lnpM2				e58ln(e19)+(1-e58)ln(e29)	1.308683	1.430453	1.901421	2.0597	1.930401	2.198127	2.198127
alnpx3+(1-a)lnpM3				e58ln(e26)+(1-e58)ln(e23)	0.860094	0.906662	0.739434	1.27227	1.372342	1.05307	1.05307
PT1				exp(e68)	4.519674	4.705862	7.22426	8.731499	9.22876	10.07568	10.07568
PT2				px2**a*pm2***(1-a)	3.701796	4.180591	6.695404	7.843614	6.892275	9.008122	9.008122
PT3				px3**a*pm3***(1-a)	2.363382	2.476045	2.094751	3.568943	3.944579	2.866439	2.866439
'RERTn1				pt1/pa1	0.603119	0.591637	0.818244	0.81383	0.668507	0.630899	0.630899
'RERTn2				pt2/pa2	0.542943	0.542465	0.752698	0.717299	0.49815	0.553495	0.553495
'RERTn3				pt3/pa3	0.443905	0.424465	0.295729	0.377888	0.34218	0.216486	0.216486

year	shamsi	شخصی کالاها تولید و مصرف شده در داخل	1372=100	1362	1363	1364	1365	1366	1367
PIWODPCG	pa3=			14,35185	15,55556	16,62037	20,37037	25,83333	31,57407
pa2		$(e3-((1+15)e^7))/((e4-(1+15)e8))$		1,1452	1,265811	1,343033	1,584854	1,999683	2,339406
pa1			1372=100	18,63812	20,60107	21,85786	25,79349	32,54484	38,07382
retax1		e17/e39		10,93093	10,41945	8,78183	3,852049	3,649526	5,125621
retax2		e19/e44		0,735671	0,713941	0,61167	0,274047	0,262238	0,369573
retax3		e26/e42		0,312887	0,33087	0,443373	1,079604	1,769458	1,540729
retax23				42,27843	38,0854	16,8297	-80,55569	-150,722	-117,1156
retaxm1				4,949518	4,580339	4,342063	3,825902	2,923324	5,91948
retaxm2				0,194191	0,195144	0,179559	0,265015	0,325585	0,593557
retaxm3				0,893384	0,854335	0,861542	0,909686	0,954609	0,973711
dreraxm23		$(e51-e52)*100$		-69,9193	-65,9191	-68,19828	-64,46712	-62,90246	-38,01539
کل تجارت قیمت جاری		e7+e9		3728,8	3175,5	2517,4	1488,2	1787,3	3270
کل تجارت قیمت ثابت		e8+e10		3781,4	3183,6	2705,2	2167	2562,7	2520,9
pt1		e55/e56		0,98609	0,997456	0,930578	0,686756	0,697428	1,297156
سهم صادرات در کل تجارت		e7/e55		0,503701	0,494473	0,497021	0,371724	0,468304	0,462997
alnerx1+(1-a)lnRERM1				2,380575	2,341583	2,123787	1,346472	1,227464	1,591462
alnerx2+(1-a)lnRERM2				-0,968014	-0,992655	-1,108059	-1,31551	-1,223459	-0,740982
alnerx3+(1-a)lnRERM3				-0,64121	-0,623187	-0,479209	-0,803098	0,24255	0,185827
RERTa1		$RERM1^{**}a^{**}RERM1^{**}(1-a)$		10,81112	10,39768	8,362746	3,843839	3,412564	4,910924
RERTa2		$RERM2^{**}a^{**}RERM2^{**}(1-a)$		0,379837	0,370592	0,330199	0,268337	0,294211	0,476646
RERTa3		$RERM3^{**}a^{**}RERM3^{**}(1-a)$		0,526655	0,536233	0,619273	0,969478	1,274495	1,204214
alnpX1+(1-a)lnpM1				2,231296	2,235658	2,168934	1,839768	1,896698	2,579675
alnpX2+(1-a)lnpM2				1,957195	2,032688	1,976501	1,934612	2,25916	2,898545
alnpX3+(1-a)lnpM3				1,266128	1,307791	1,338728	1,834205	1,704198	1,839609
pt1		$px1^{**}a^{**}pM1^{**}(1-a)$		9,311928	9,352638	8,748951	6,295076	6,663856	13,19285
pt2		$px2^{**}a^{**}pM2^{**}(1-a)$		7,079442	7,634583	7,217448	6,921359	9,575039	18,14772
pt3		$px3^{**}a^{**}pM3^{**}(1-a)$		3,547093	3,697994	3,814189	6,260153	5,496976	6,294078
*RERTa1				0,499314	0,465466	0,417079	0,259611	0,219529	0,374817
*RERTa2				0,379837	0,370592	0,330199	0,268337	0,294211	0,476646
*RERTa3				0,247152	0,237728	0,229489	0,307317	0,212786	0,199343

year	shamsi	PIW0DPCG	pn3=	شخصی	کالای نوید	و مصرف شده در داخل	1372=100	1368	1369	1370	1371	1372	1373
pn2				$(e3-((1-e15)e^{-7}))/((e4-((1-e15)e8))$			37.87037	46.2963	58.47222	78.88889	100	216	301.7
reran1				e17/e39		1372=100	2.712021	3.102348	3.839784	4.789587	6.144395	8.29325	139.6759
reran2				e19/e44		pn1/pn1	44.13813	50.4907	62.4926	77.95051	100	134.9726	8.9325
reran3				e26/e42		pn2/pn2	7.484967	10.54053	10.39677	9.074785	14.77441	15.18815	13.9726
dremn23						pn3/pn3	0.534534	0.749334	0.735079	0.593437	1	1.034431	1.034431
rerun1							1.342336	1.243523	1.503452	1.189521	1	1.023011	1.023011
rerun2							-80.78026	-49.41891	-76.83727	-59.6084	0	1.141944	1.141944
rerun3							8.719262	10.68897	9.507638	8.625332	14.77441	19.21874	19.21874
dremn23							0.622492	0.777819	0.738963	0.211792	0.581334	0.509658	0.509658
rerun1							0.919325	1.010763	0.967547	0.995933	1	1.052641	1.052641
rerun2							-29.68326	-23.29434	-22.85839	-78.41417	-41.86661	-54.29823	-54.29823
rerun3							6366.7	12187.1	17188.1	22183.3	44048.1	54694.3	54694.3
dremn23							2811.5	3526.6	4179.9	4345.1	4517	4018	4018
rerun1							2.264521	3.455765	4.112084	5.10536	9.751627	13.61232	13.61232
rerun2							0.435563	0.442689	0.432817	0.444659	0.513461	0.583408	0.583408
rerun3							1.819883	2.320885	2.619715	2.414037	2.692897	-0.24805	-0.24805
dremn23							-0.540376	-0.267777	-0.304788	-1.094008	-0.263913	-0.26104	-0.26104
rerun1							0.080757	0.10245	0.157775	0.074908	0	0.034645	0.034645
rerun2							6.171135	10.18468	13.73181	11.179	14.77441	0.780321	0.780321
rerun3							0.582529	0.765078	0.73728	0.334872	0.76804	0.77025	0.77025
dremn23							1.084107	1.107882	1.170903	1.077785	1	1.035252	1.035252
rerun1							3.117856	3.516669	3.663751	3.896248	4.60517	5.034407	5.034407
rerun2							3.246948	3.654012	3.830258	3.262067	4.341257	4.64032	4.64032
rerun3							2.003781	2.143287	2.288902	2.42349	2.240593	2.079054	2.079054
dremn23							22.59787	33.67209	39.00738	49.21744	100	153.6085	153.6085
rerun1							25.71174	38.62933	46.07443	26.10342	76.80403	103.9627	103.9627
rerun2							7.417044	8.52742	9.8641	11.28517	9.398903	7.996904	7.996904
rerun3							0.5522	0.719013	0.668909	0.597139	1	1.133911	1.133911
dremn23							0.582529	0.765078	0.73728	0.334872	0.76804	0.77025	0.77025
rerun1							0.195853	0.184192	0.168697	0.143051	0.093989	0.057725	0.057725

منابع: سالنامه‌های آماری ایران، گزارشات سالانه بانک مرکزی، پایگاه آماری PDS از انتشارات مرکز آمار ایران، پایگاه آماری IFS از انتشارات صندوق بین‌المللی پول و محاسبات تحقیق.